

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI

(BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI)

ANABİLİM DALI

UYANIŞ ÇAĞI BULGAR EDEBİYATINDA

SOFRONİY VRAÇANSKİ VE “OSMANLIDA BİR PAPAZ” ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk GÜNAL

Ankara-2010

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI

(BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI)

ANABİLİM DALI

UYANIŞ ÇAĞI BULGAR EDEBİYATINDA

SOFRONİY VRAÇANSKİ VE “OSMANLIDA BİR PAPAZ” ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ömer Faruk GÜNAL

Tez Danışmanı

Doç.Dr.Melahat PARS

Ankara-2010

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI

(BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI)

ANABİLİM DALI

UYANIŞ ÇAĞI BULGAR EDEBİYATINDA

SOFRONİY VRAÇANSKİ VE “OSMANLIDA BİR PAPAZ” ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç.Dr.Melahat PARS

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Tez

Sınavı

Tarihi

.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2010)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
GİRİŞ	1
1. RÖNESANS	3
2. AVRUPA VE BULGAR RÖNESANSI	5
3. BULGAR ULUS KİMLİĞİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞMESİ	7
4. UYANIŞ ÇAĞI BULGAR EDEBİYATI	13
5. SOFRONİY VRAÇANSKİ	27
5.1. HAYATI	27
5.2. SANATI ve ESERLERİ	34
5.2.1. DAMASKİNLER	41
5.2.2. GÜNLÜK DUALAR KİTABI	42
5.2.3. İKİNCİ GÜNLÜK DUALAR KİTABI	42
5.2.4. ÜÇÜNCÜ GÜNLÜK DUALAR KİTABI	42
5.2.5. ARKİREY KİLİSE KİTABI	44
5.2.6. VİDİN ŞEHRİNDEKİ İLK DERLEMESİ	45

5.2.7. VİDİN ŞEHRİNDEKİ İKİNCİ DERLEMESİ	46
5.2.8. PAZAR İBRET DERSLERİ VE ORTODOKS İNANCININ DİNİ AKİDELERİ	47
5.2.9. HER ÜÇ DİN İÇİN KİTAP:HRİSTİYANLIK, MÜSLÜMANLIK, ESKİ YAHUDİLİK	47
5.2.10. AYINLERDE KULLANILAN DERLEME KİRİAKODROMİON (HAFTALIK KONUŞMALAR)	50
5.2.11. VATANDAŞ KEPAZELİĞİ	52
6. OSMANLIDA BİR PAPAZ (GÜNAHKAR SOFRONİ'NİN ÇİLELİ HAYAT HİKAYESİ)	53
6.1. EDEBİ TÜR OLARAK OTOBİYOGRAFİ	53
6.2. OSMANLI'DA BİR PAPAZ ESERİNDE OLAYLAR	56
6.3.OSMANLI'DA BİR PAPAZ ESERİNDE ÜSLUP	64
SONUÇ	74
ÖZET(Türkçe)	80
ÖZET(İngilizce)	81
KAYNAKÇA	82

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatı'nı, bu dönemin en önemli isimlerinden olan Sofroniy Vračanski'yi ve Vračanski'nin otobiyografisi olan "Osmanlıda Bir Papaz" adlı eserini inceleyerek; Bulgar Rönesansı'nı ve dönemi daha iyi anlamayı, Bulgar Uyanışı'nın sebepleri, başlangıcı, gelişmesi ve Osmanlı'dan bağımsız olma düşüncesinin bu dönem edebiyatındaki yerini ve eserlerdeki Türklere bakış tarzını tespit etmeyi amaçladım.

Çalışmamızda analitik metottan yararlandım. Milli Kütüphane ve Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde yaptığım araştırmalar ve kullandığım kaynakçalarda, dipnotlarda ve bibliyografyada da görüleceği gibi Bulgarca eserlerden sıkça faydalandım.

Konuyla ilgili olmayan unsurlara mümkün olduğu kadar yer vermemeye ve aynı bilgileri tekrarlamamaya çalıştım. Bilimsel ve diğer eksikliklerin bulunabileceği bilinciyle bana bu konuda yardımlarını esirgemeyen, fikirleriyle aydınlatan ve yeni yollar gösteren değerli hocam Doç.Dr. Melahat Pars'a teşekkürlerimi belirtmek isterim.

GİRİŞ

Bulgarlar arasında isyan teşebbüslerinin ortaya çıkması, Osmanlı Merkezi yönetiminin taşrada fiili kontrolü ayanlara karşı kaybetmesi, Bulgarlar arasında fikri aydınlanmanın, ekonomik gelişmenin başlaması, Osmanlı Devletinin siyasi olarak iyice zayıfladığı ve topraklarına hâkimiyetinin zaafa uğradığının belirginleştiği Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, Rusların Bulgaristan topraklarını da aşarak Edirne'ye kadar gelmesi gibi iç ve dış gelişmeler ile eş zamanlı olmuştur. Bulgarların isyan teşebbüsleri birden, durup dururken ortaya çıkmış gelişmeler değil tam aksine Osmanlı'da yaşanan sosyal, ekonomik değişimlerin, fikri gelişmelerin ve uluslararası siyasi olayların etkisi sonucu ortaya çıkan gelişmelerdir.

Bulgarlar arasında milli duyguların ve bağımsızlık fikrinin gelişmesinde en önemli faktör Bulgar Edebiyatı ve buna bağlı olarak Bulgar basınında yaşanan gelişmeler gelmektedir.

Bulgar Uyanışı da insanların dikkatini, Avrupa Rönesans'ının yaptığı gibi tanrılardan uzaklaştırır. Bulgar Uyanışı dikkat merkezine "insan"dan daha fazla "halkı, vatan ve bağımsızlık" kavramlarını yerleştirir. Bulgar Uyanışı'nın tarihsel olarak çok özel durumlarından biri de Bulgar milletinin oluşumuna olan etkisidir. Bu oluşumun hizmetine edebiyat, bilim ve kamu faaliyetleri de hizmet eder.

Bulgar ulusal uyanışının ilk öncüleri olarak hiç şüphesiz Paisiy Hilendarski ve Sofroniy Vraçanski değerlendirilir. Bu yazarlar Bulgar Ulusal Uyanış Hareketi'ni sistematik bir hale getirmekten ziyade kendilerinden sonraki Bulgar ulusalcıları için bir kaynak teşkil etmişlerdir. 19. yy.'ın ikinci çeyreğinden itibaren Bulgar ulusalcıları ve aydınları, Bulgar ulusal uyanışını açıklamak için bu şahıslara ve bunların eserlerine sık sık başvurmuşlardır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Rönesans kavramını, Avrupa ve Bulgar Rönesans'ı farklılıklarını, Bulgar Ulus kimliğinin ortaya çıkmasını ve gelişimini, Bulgar Uyanış Çağı'nı ve Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatı'nı inceleyeceğiz.

İkinci bölümde Sofroniy Vraçanski'yi tanıyacağız, hayatını öğreneceğiz, edebi yaratıcılığını, üslubunu yani sanatsal kişiliğini inceleyip, tüm eserleri hakkında kısa bilgiler vereceğiz.

Üçüncü ve son bölümde ise Sofroniy Vraçanski'nin otobiyografisi olan Osmanlı'da bir Papaz Eseri'ni daha yakından inceleyip analiz edeceğiz.

1. RÖNESANS

Rönesans "Yeniden Doğuş" anlamına gelen bir süreçtir. XIV. yüzyıl ortasında İtalya'da meydana gelen, XV. ve XVI. yüzyıllarda Batı Avrupa'daki ülkelere yayılan, edebiyat, sanat ve bilim alanındaki uyanışa verilen addır.

Rönesans, Avrupa'da ortaçağdan yeniçağa geçişi hazırlayan bir harekettir. Eski Lâtin ve Yunan medeniyetinin izlerini taşıyan İtalya bu yeni hareketin öncüsü olan ülke olmuştur. Rönesans hareketinin başlamasının sebepleri arasında; Eski Yunan ve Latin Edebiyatı, felsefe ve bilimlerinin incelenmesi, bunların okullarda okutulmaya başlanması, matbaanın icadı ile geniş halk kitlelerinin yeni buluş ve düşünceleri kolayca okuyabilme imkânının sağlanması ve Avrupa'da bilim adamlarını ve sanatkârları koruyan bir sınıfın meydana gelmesi gösterilebilir.¹

Bu zamana kadar başta İncil olmak üzere hemen bütün eserler Lâtince yazılırken büyük yazarlar, eski eserleri örnek tutan yazılarını kendi dillerinde vermeye çalışmışlardır. Bu da birçok Avrupa ülkelerinde millî edebiyatların kuruluşuna yol açmıştır.

Rönesans felsefesine damgasını vuran akım, hiç kuşku yok ki, Hümanizm olmuştur. Bu dönem felsefesi, insan merkezli bir felsefedir. Rönesansın, insanüstü olana ya da yalnızca doğal olana karşı, insani boyutu ön plana çıkartan felsefesi, doğal olarak, insan bilgisiyle ilgili problemleri göz ardı ettiği ve mutlak bir gerçeğin mutlak bir bilgisine sahip olma

¹ [http://www.turkcebilgi.com/rönesans/ansiklopedi\(11.10.2010\)](http://www.turkcebilgi.com/rönesans/ansiklopedi(11.10.2010))

varsayımının, insanın aktüel bilgisine hiçbir katkı sağlamadığı düşünölen mutlakçılığa; insanın bilişsel faaliyetlerdeki etkinliğini gözden kaçırdığına ve bütün bir doğayı, doğanın daha aşağı parçaları aracılığıyla tanımladığına inanılan doğalcılığa, kısacası geçmişin metafiziğiyle doğa bilimlerini belirleyen insansızlaştırma ve kişiliksizleştirme sürecine karşı tavır almıştır.²

14.yüzyılda İtalyan Rönesansı'nın öncülerinden olan Dante Aligieri'nin devrinde Bulgaristan, İvan Aleksandr ve İvan Şişman zamanında Osmanlı idaresine girmiştir. Batı Rönesans yıllarında Bulgaristan feodal bir ülkedir. Batının yeni düşüncelerini alabilecek uygun toplumsal-ekonomik gelişmesi yoktur. Bulgar Rönesansı (Uyanış Çağı) adıyla belirtilen devir, Bulgar halkının kültürel yaşamına dört asır gecikmeyle girmiştir. Bu devrin başlangıcı 18. Yüzyılın sonu ve 19. Yüzyılın başı olarak gösterilir. Uyanış Çağı'nda din, bilim, kişisel ve toplumsal ahlak üzerine düşüncelerde yine de pek büyük değişiklikler gözlenmez. Batı Rönesansı'nda ve Bulgar Uyanış Çağı'ndaki gelişmeler tabii ki bir sıçrayış olarak nitelendirilmemektedir; bunun nedeni ortaçağdaki yavaş gelişmelerdir. İtalya'da ortaçağ 14. Yüzyılın başında bitmiş, Bulgaristan'da ise 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir.

² <http://felsefetarihi.net/ronesans.htm> (11.10.2010)

2. AVRUPA VE BULGAR RÖNESANSI

Bulgar Rönesansı'nı (Uyanışı) Avrupa Rönesansı'yla paralel olarak gözden geçirerek, bu dönemi genel Avrupa gelişmesi açısından araştırabiliriz. Esas olarak Bulgar Rönesansı'ı, Avrupa Rönesansı'yla sosyal-tarihi gelişim açısından benzerlik addeder. "Avrupa Rönesansı" ve "Bulgar Rönesansı" terimleri, Avrupa halklarının feodal formasyondan, kapitalist formasyona geçmesi anlamlarını taşır. Eski Feodal sistemin derinliklerinde, kapitalist sosyal ilişkiler gelişmektedir. Bununla birlikte insanların dünya görüşü de değişir ve yeni ideolojik ve kültür hayatı ortaya çıkar. Bundan dolayı Bulgar Rönesansı, Avrupa Rönesansı'yla benzer olmaktan öte, onun bir parçasıdır. Avrupa kıtasında yayılmakta olan belirgin değişim Bulgaristan'ı da kapsamıştır. Bu demektir ki, Bulgar halkı Ortaçağ şekillerinden çıkıp, Ortaçağ düşüncelerinden silkinip, onunla ilgili ideolojilerden, temayüllerden, zihniyetlerden, yaratma metotlarından kurtulmaktadır.

Avrupalılar, yaşayan halk dilini edebiyatta Rönesans'la birlikte kullanmaya başladılar. Bulgarlara gelince, el yazısıyla yazılmış dini kitaplar (Damaskinler) halk diliyle yazılmış olsa da, Damaskinler ile birlikte Bulgar Rönesansı'ı başlatmış diyemeyiz. Bu durumda Rönesans sadece yeni halk dilinin benimsenmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Bulgar-Katoliklerinin faaliyetleri Reformasyon'a karşı yapılmıştır. Karşı Reformasyon; Katolik kilisesinin düşünce bakımından, başka Hıristiyan kiliselerine karşı baskısı demektir. Bu hücum sadece Protestanlara değil, Ortodokslara ve diğer dinlere karşı da hücumdur. Bazı Bulgar temsilcileri olan

Kristü Peykiç ve Fransisk Ksaver Peyaçeвиç, karşı Reformasyon taraftarı olarak faaliyet gösterip, Katolik Kilisesi'nin kanaatlerini savunmuşlardır. Bu kanaatleri cephesinden milletine hitap ederek, kurtuluş yolunun güçlü Katolik devletlerine katılmakta görürler. Hatta eserlerinin birinde Kristü Peykiç İslam dinine karşı hücum ederek, aslında Bulgar halkını "esareti" altında tuttuğunu iddia ettiği Osmanlı İmparatorluğu'na hücum etmiştir.

Bulgar Uyanışı ve Avrupa Rönesans'ını karşılaştıracak olursak, sonuç olarak önemli bir değişim olan dünya görüşünün değişikliğini görürüz. Ortaçağ yıllarında dünya görüşü, yenedünya görüşü önünde geri adım atmıştır. Ortaçağ'da dünya görüşü, dini kilise görüşüdür. Bu demektir ki, o dünya görüşünün merkezine en üstte, olağanüstü varlık olan Tanrı'yı koyar. Bu varlığa doğru hayatın bütün yolları bağlıdır.

Rönesans bu merkeze insanı yerleştirir. Latince "homo" kelimesinden "hümanizm" insanın manevi iç dünyasının faaliyetlerini, sınıfların ideolojilerini merkeze yerleştirir ve bunları çözer.

Bulgar Uyanış Çağı, Rönesans hümanizminden çok, ulusal uyanış ve Osmanlı idaresinden kurtulup bağımsız bir devlet kurma özelliği taşır. Avrupa Rönesansı Tanrı merkezli bakış açısını insan merkezli bakış açısıyla değiştirir. Bulgar Uyanış Çağı da kilise merkezli bakış açısını değiştirir, fakat insan merkezli bakış açısı yerine vatan, ulus kavramlarının olduğu bir bakış açısını benimser.³

³ M.Pars,"Serdar" Grigor Pırlıçev, İnceleme, Ankara, Kül Sanat Yayıncılık, 2008, s.11.

3. BULGAR ULUS KİMLİĞİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞMESİ

Yeniden Doğuş Çağı, Bulgar Rönesans'ı adıyla da bilinen Bulgar Uyanış Çağı, Bulgar tarihinin en önemli evrelerinden biri olarak kabul edilir. Zamansal sınırları 18.yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanan Bulgar Uyanış Çağı, en geniş tanımıyla, Bulgarların yabancı egemenlik koşulları altında ulusal ve kültürel bilinçlenme sürecini hızlandırdıkları ve bağımsızlık düşüncesinin olgunlaşarak eyleme geçirdikleri bir dönem olarak ifade edilir.⁴

18. yy.'ın ikinci yarısından 19. yy.'ın son çeyreğine kadar uzanan iki tarih arasında geçen sürede ilk başlarda Bulgarların bağımsız olma düşüncesinden daha çok bir millet olduklarının farkına varmaya çalıştıkları görülür. Ancak bu uyanış ve ulusal bilince ulaşma çabası sadece Türk varlığına karşı değil; Rumlara ve Fener Rum Patrikhanesine karşı da gelişir. Osmanlı toprak yönetiminin bozulması, tımar sisteminin çökmesiyle reayaya baskı ve vergiler artırılır. Bu olumsuz gelişmeler Balkanların tamamında ulusalcılığın başlamasına ve Bulgarların ulusal bilincinin yaratılıp, bağımsızlık yönündeki faaliyetlerini artırmalarına neden olur.⁵

1789 Fransız İhtilali ve sonrasında Sırp'ların isyan etmeleri ve Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesi, daha sonra Rusya'nın devreye girmesi ve Balkanlarda Panslavist düşünceleri yaymaya çalışması, Bulgar

⁴ Pars, a.g.e. s.7

⁵ İsmail Yıldız, Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bulgaristandaki Bağımsızlık Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.105.

bilinçlenmesinin kısa sürede Osmanlı Devleti aleyhine gelişmesine neden olmuştur. Bulgarlar, ulusal bilinç oluşturma ve bağımsızlık faaliyetlerinde dönemin aydınları kabul edilen papaz ve öğretmenlerden yararlanmışlardır.

Bulgarlar arasında isyan teşebbüslerinin ortaya çıkması, Osmanlı Merkezi yönetiminin taşrada fiili kontrolü ayanlara karşı kaybetmesi, Bulgarlar arasında fikri aydınlanmanın ve ekonomik gelişmenin başlaması ve Osmanlı Devletinin topraklarını siyasi olarak iyice zayıfladığı ve topraklarına hakimiyetinin zaafa uğradığının belirginleştiği Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, Rusların Bulgaristan topraklarını da aşarak Edirne'ye kadar gelmesi gibi iç ve dış gelişmeler ile eş zamanlı olmuştur. Bulgarların isyan teşebbüsleri, aniden ortaya çıkmış gelişmeler değil aksine Osmanlı'da yaşanan sosyal, ekonomik değişimlerin, fikri gelişmelerin ve uluslararası siyasi olayların etkisi sonucu ortaya çıkan gelişmelerdir.⁶

Bulgarların kendi ulus kimliğine dönüşü olarak değerlendirilebilecek ilk önemli gelişme papaz Paisiy Hilendarski⁷ tarafından 1762 yılında yazılan "Slav Bulgar Tarihi" isimli kitabın yayınlanmasıyla olmuştur. Hilendarski'nin Avusturya'nın Karlofça şehrindeki ve Ayranoz manastırında yaptığı çalışmaların sonucu olarak yayınlanan bu kitabı, Bulgar Ulusal Uyanış Hareketi'nin başlangıcı olmuştur. Hilendarski, Bulgarların Rumlar tarafından aşağılanmasına ve Bulgarların da bu durum karşısında kendi kimliklerinden

⁶ Yıldız, a.g.e. s.34

⁷ Paisiy Hilendarski (1722-1773) Bulgar din adamı ve tarihçisi. Bulgar edebiyatına, yazdığı "Slav Bulgar Tarihi" ile girmiştir. Eseri konu itibarıyla Bulgar edebiyatının gelişmesinde yeni bir devrin başlangıcını belirlemiştir.

utanmalarına tepki olarak ele aldığı bu kitabında Bulgarların da diğer milletler kadar eski ve köklü bir tarihi olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Özellikle kitabın önsözünde yazılanlar Bulgar aydınlarının uyanışı için adeta tetikleyici bir faktör olmuştur. Paisiy kitabının önsözünde Bulgar halkına seslenerek şöyle demiştir:

“Bulgar,kendi soyunu ve dilini öğren. Vatanını sev, milletinin geçmişini öğrenmeye çalış. Bir zamanlar seninde çarların, patriklerin ve azizlerin vardı. Diğer milletler, kendi tarihlerini biliyor ve öğreniyorlar. Onlar, kendi tarihlerini, pek sevdikleri kendi anadillerini yazıp okuyorlar. Yunanlılar, Sırlar bizi hakir görüp; bizimle eğleniyorlar; bizi hükümdarsız, patriksiz, azizsiz ve tarihsiz sayıyorlar. İşte bunun için bu tarihi yazmaya uğraştım. Ta ki her bir Bulgar, bizim milletimizin de şanlı, hatta hepsinden daha şanlı bir geçmişi olduğunu, büyük hükümdarlarımızın, patriklerimiz var olduğunu öğrensin. Bizim hükümdarlarımız, vaktiyle Bizans hükümdarlarından vergi almışlar; bizim patriklerimiz ise başka milletlere yazı ve kitap vermişler. Ben öyle şaşkın Bulgarlar tanırım ki, kendi soylarını bilmezler ve tanımazlar. Ancak Rumca okuyup yazarlar ve kendilerine Bulgar denmesinden utanırlar. Acaba ne için? Ne için Bulgar gibi düşünüp Bulgar gibi yaşamıyorsun? Diyorsun ki Rumlar daha okumuş, daha nazik, Bulgarlar ise kaba ve cahil; güzel söz söylemiyorlar. Bunun için Rum olmak daha iyi. Pekala, Rumlardan daha nazik, daha malumatlı milletler de vardır. Rumlar milliyetlerini dinlerini bırakıyorlar mı? Allah fakirleri, mazlum çobanları, sabancı Bulgarları daha çok sever. İşte ben, böyle Bulgarlığı, Bulgar dilini hakir gören, yabancı dillere yabancı adetlere meyil eden Bulgarları gördüm de bu kitabı yazdım ve

*herkesi bu kitabı okumaya, Bulgar milletinin geçmişini öğrenmeye davet ediyorum*⁸.

Hilendarski bu ifadeleri ile bir taraftan Bulgarların o günkü durumunu tespit etmiş, diğer taraftan da onlara kendilerine güven duymalarını sağlayarak yol göstermeye ve Bulgarları milli kimliklerine yöneltmeye çalışmıştır. Hilendarski sadece bu kitabı yazmakla kalmamış, Bulgaristan köy ve kasabalarını dolaşarak kitabını okumuş ve kopya ettirmiştir. Paisiy Hilendarski'den sonra gelenler de onun çalışmalarına onun kaldığı yerden devam etmişler ve Bulgarların aydınlanması için mesai sarf etmişlerdir. Öyle ki o zamanlar bir Bulgar matbaası olmadığı halde el yazması olan bu kitabın 50'den fazla kopyası yapılmış ve Bulgaristan'ın değişik bölgelerinde okunmuştur.⁹

Bulgar bağımsızlık mücadelesinde iki önemli etken kilise ve gazetelerdir. Rumların dini anlamdaki sömürgeciliği Osmanlı'da ulusların oluşma süreçlerinde daha da yoğunlaşır. Bulgar okul ve kiliselerinde Rumca'nın okutulması ve kullanılması baskısı artar. Bu Rumlaşma politikasını 19. Yüzyılda Bulgar zenginleri olarak bilinen çorbacılar da destekler ve halktan uzaklaşırlar. İşte bu Rumlaşma politikasına sistematik bir şekilde karşı koyma İkinci Evre'de hız kazanır ve yeni okullar, yeni eğitim dili oluşturularak matbaacılığın temelleri atılır, gazete ile dergiler yayımlanır.

⁸ Yıldız, a.g.e. s.5.

⁹ Bilal Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri, II.Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s.33

Fener Rum Patrikhanesi'nin taşrada uyguladığı baskılara karşı ortaya çıkan Bulgar-Rum Patrikhane gerginliği zaman içerisinde yaşanan gelişmeler ile uluslararası bir sorun olmanın eşiğine gelmiştir. Osmanlı Hükümeti bir taraftan buna mani olmak, diğer taraftan ise bu gerginliğe bir son vermek ve kesin bir çözüm getirmek amacı ile 11 Mart 1870 tarihinde Bulgar kilisesinin bağımsızlığını ilan eden Eksharlık beratını yayınlamıştır.¹⁰ Böylece Bulgarlar uzun süren bir mücadeleden sonra önce kendi kiliselerini kurmuşlar daha sonra da bu kiliseyi bağımsızlığa kavuşturmuşlardır.

Bulgarların İstanbul'da kurdukları Bulgar Kilisesi, Bulgarlar arasında bağımsızlık fikrinin yayılmasında ve Bulgar Prensiği'ne giden yolda en etkili Bulgar kurumlarından birisi olmuştur. Bulgar Eksharlığı ise daha sonraki dönemlerde özellikle Şarki Rumeli Vilayet, Makedonya ve Trakya'daki Bulgar faaliyetlerinde birinci derecede rol oynamıştır. Bulgarların dinsel alandaki bu kazanımları Bulgar bağımsızlığının ve daha sonraki dönemlerde Bulgar yayılcılığının temel dayanaklarından birisi olmuştur.

Bulgarlar arasında milli duyguların ve bağımsızlık fikrinin gelişmesinde birinci derecede etkili olan faktörlerin başında Bulgar basınında yaşanan gelişmeler gelmektedir. Bulgar basın ve yayınında milliyetçilik ve bağımsızlık düşüncesinde önemli olan diğer bir konu da gazete ve dergi yayınlanmasında yaşanan gelişmelerdir. Bulgarlar Uyanış Çağı Dönemlerinde, gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında değişik bölgelerde gazete ve dergiler yayınlamışlardır. Ancak gazete ve dergi yayınlanması kitap yayınlanmasına

¹⁰ Mahir Aydın, Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 1996, s.75

göre daha geç dönemlerde gerçekleşmiştir. Bulgarların 1840'lı yıllara kadar Bulgarca yayınlanan bir gazete veya dergisi olmamıştır. Bulgarca yayınlanan ilk süreli yayın 1844 yılında Bulgaristan dışında İzmir'de yayınlanmıştır. Luboslovie (Filoloji) ismi ile çıkarılan bu dergi özgün bir Bulgar dergisi değildir. Bu dergi İzmir'de bulunan Amerikalı Protestan misyonerler tarafından Rumca yayınlanan bir gazetenin tercümesi olarak yayınlanmıştır.¹¹

Ancak gerek Protestanlar tarafından çıkarılması ve Protestan propagandası yapması gerekse Rumca bir gazetenin tercümesi olması nedeni ile milliyetçi duyguların oldukça yaygınlaştığı Bulgarlar arasında pek rağbet görmemiştir. Bu dergiyi saymazsak ilk özgün Bulgar süreli yayın olarak değerlendirebileceğimiz gazete yine Osmanlı toprakları dışında Almanya'da çıkarılmıştır. İvan Bogorov tarafından 1846 yılında "Bılgarski Orel (Bulgar Kartalı)" adıyla çıkarılmıştır.¹²Bundan kısa bir süre sonra İvan Bogorov 1848'de İstanbul'da "Tsarigradski Vestnik (İstanbul Gazetesi)" isimli başka bir gazete çıkarmaya başlamıştır.¹³

Zamansal sınırları 18.yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar süren Bulgar Uyanış Çağında, ulusal ve kültürel bilinçlenme sürecini hızlandıran ve bağımsızlık düşüncesinin olgunlaşarak eyleme geçirilmesini sağlayan faktörlerin başında kilise, okullar ve süreli yayınların katkısı çok fazladır.

¹¹ Ömer Turan, "Amerikalı Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", XII Türk Tarih Kongresi, Ayrı basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 2000, s.1100

¹² İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.87

¹³ Osman Nuri Permecı,Tuna Boyu Tarihi, Resimli Ay Matbaası, 1942, s.196

4. UYANIŞ ÇAĞI BULGAR EDEBİYATI

1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın Hıristiyanlara yönelik verilen haklardan faydalanan Bulgarlar birçok gencini Avrupa ve Rusya'ya eğitim almak için gönderir. Toplumsal ve sosyal ile ekonomik anlamdaki değişiklikler Bulgar halkının düşünce ve yaşayış tarzına da yansır. Dolayısıyla bu değişimler Avrupa ile de bağları güçlendirir ve Avrupa edebiyatındaki gelişmeler, Bulgar halkının toplumsal hayatına da yansır ve Georgi Gaçev'in ifadesiyle Bulgar edebiyatı hızlı gelişme yoluyla Avrupa ile arasındaki mesafeyi kapatmayı başarır.¹⁴

Uyanış Çağı'nın alt ve üst sınırının belirlenmesi her zaman tartışmaya açık bir konu olmuştur. Başlangıç noktası olarak Marin Drinov'a göre 1762 yılıdır.¹⁵ Ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu 1878 yılı üst sınır olarak kabul görmesine rağmen konuyla ilgili tartışmalar devam eder.¹⁶

Uyanış Çağı Edebiyatı, Paisiy Hilendarski'nin 1762 yılında yazdığı "Slav Bulgar Tarihi" eseriyle başlar. Fakat Penyo Tsonev, İvan Şişmanov gibi bazı edebiyat tarihçilerine göre Uyanış Çağı edebiyatı Paisiy Hilendarski'den 150 yıl önce damaskinlerle başlamıştır.¹⁷

Onlara göre Uyanış Çağının ölçütü damaskinlerin kullandığı ve halkın anladığı dildir. Daha önce de belirtildiği gibi Bulgar toprakları 16. yüzyılda

¹⁴ Pars, a.g.e. s.10

¹⁵ Pars, a.g.e. s.13

¹⁶ Pars a.g.e. s.13

¹⁷ Bkz. :Pars. a.g.e. s.13

Osmanlı sınırları içindedir ve o dönemde el yazısıyla yazılan dini kitaplar kilise yani Eski Slavcayla yazılmıştır.¹⁸

Aynı yüzyılda yaşayan Damaskin Studit de söylevlerini içerik olarak kilise ve dini kurallara uygun olarak yazar. Fakat yazdıklarında halk dilini kullanır. “Sıkrovişte” (Hazine) isimli söylevi 1557-1558 yılında Venedik’te yayınlanır ve söz konusu dönemde İtalya’da Rönesans hakimdir.¹⁹

Din ve kilisede reform yanlısı olanlar halktan da güç alarak ona anlayacağı bir dil sunarlar. Damaskinler de halkın anladığı bir dil kullanırlar, ancak konuları Ortaçağa ait kilise ve dini içeriklidir. Yani Damaskinlerin bakış açısı Tanrı merkezlidir. Bulgar halk diliyle yazan Damaskinler Uyanış Çağı’nın başlangıcına işaret ederler.

Aleksandır Teodorov Balan’a göre Uyanış Çağı ve Ulusal Mücadele olmak üzere iki evreye ayrılır.²⁰ İvan Şişmanov’a göre ise Manevi Uyanış üzere iki döneme ayrılabilir.²¹ Mihail Arnaudov’a göre söz konusu dönem dört evrede araştırılmalıdır: Erken, Gerçek, Yüksek ve Son dönem Devrim Propagandası. Petır Dinekov, Panteley Zarev, Stoyko Bojkov ve Georgi Tsankov’a göre Uyanış Çağı Edebiyatı iki dönemde incelenebilir. Birinci

¹⁸ Pars. a.g.e. s.13

¹⁹ Pars. a.g.e. s.44

²⁰ Bkz.: Pars. a.g.e. s.13

²¹ Bkz.:Hüseyin Mevsim, Bulgar Edebiyatı İstanbul’da-İstanbul Bulgar Edebiyatında.Yayınlanmamış Doktora Tezi.A.Ü.S.B.E Batı Dilleri ve Edebiyatları(Bulgar Dili ve Edebiyatı)Anabilim Dalı.Ankara 2005, s.40-41

dönem 18.yy'ın ortalarına kadar sürer. İkinci dönem ise 19. Yüzyılın ortalarından 1878 yılına kadar sürer.²²

Bulgar Uyanış Çağı Edebiyatının periyotlaştırılması konusunda birçok farklı görüşün olmasına rağmen genellikle üç evreyle sınırlanmaktadır:

1.Birinci Evre; Erken Uyanış Çağı'dır ve 19.yüzyılın başlarına kadar olan dönemdir. Başlıca özelliği zor ekonomik şartlar altında olsa bile Bulgarların etnik bilincinin şekillenmeye başlamasıdır.

2.İkinci Evre tarihçilere göre 19.yüzyılın 20-30'lu yıllardan 1853-1856 yılları arasında süren Kırım Savaşı'na kadar olan zamanı kapsar. Söz konusu dönemde ulusalcı eğitim ve bağımsız kilise mücadelesi iki ana hedefdir. Bu dönemde hücre okulları dışında ilk Bulgar okulları açılıp ders kitapları, gazeteler ve dergiler yayımlanır.

3.Üçüncü Evre; 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar devam eder. Bu yıllarda Nisan Ayaklanması'na kadar devam edecek devrimci hareketler çoğalır.²³

Birinci Evre'nin ve Uyanış Çağı Edebiyatının en önemli ismi 1722-1773 arasında yaşayan Paisiy Hilendarski'dir. Paisiy ismiyle birlikte manastırların da söz konusu dönemde etkinliğini belirtmek gerekir. Uyanış Çağı edebiyatçıları arasında dini kökenli olanların sayısı az değildir. Paisiy'in de dini kökenli olması şaşırtıcı değildir. Çünkü manastırlar Bulgar halkını

²² Bkz.: M.Pars. a.g.e. s.19

²³ Bkz.: H.Mevsim,a.g.e.s.42

bağımsız bir Bulgaristan'ın kurulması yönünde eğiten kuruluşlar konumundadır.²⁴

Hristiyan kültürünün Bulgarlar sayesinde diğer Slav halklarına iletildiğini belirten Paisiy, bundan ötürü Bulgarların geçmişleri ve ulusal kimlikleri ile övünç duymaları gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre bütün Slav halkları arasında en çok övgüyü hak edenler Bulgarlar'dır. Çünkü ilk olarak onlar kendilerine bir Çar ve Patrik atamışlardır. Paisiy bunları yazmış olduğu tarih kitabında sırasıyla açıklamaktadır.²⁵

Birinci Evre'nin ikinci önemli ismi, bir anlamda Paisiy'in yolundan devam eden 1739-1813 yılları arasında yaşayan Sofroniy Vračanski'dir. Geniş halk kitlelerinin aydınlanması, rasyonalizmde ifade bulan akıla verdiği önem açısından Sofroniy ismi çok önemlidir. Sofroniy tam anlamıyla bir halk aydınlanmacısıdır. Öğretmenlik ve vaizliğin tek amacı Bulgar halkına bilgi ve nasihat vermek, bilgiyi araması için onu teşvik etmektir. Sofroniy, Bulgar halkını kendi aklıyla düşünmeye davet eder. Dini görevli olmasına rağmen Bulgar halkı için edebiyat yaratmak ister. Eserler yazarak vatanına borcunu ödediğini düşünür. Bu yüzden kitap yayıncılığını da başlatmış olur. Sofroniy'in kitapları her şeyden önce öğrenim ve eğitime yönelik sorulara cevap arar. Eğitim ve öğrenim için yenilikler ararken Ezop'un fabllarını Bulgarca'ya çevirir. "Kyriakodromion" eserinin Bulgarca "Nedelnik (Pazar Ayinlerini İçeren Derleme) adıyla 1806 yılında Romanya'nın Riminicu- Vilcea

²⁴ Bkz.: L.Ergenç, Bulgar Yayınlarında Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.1-6

²⁵ H.Mevsim, a.g.e. s.71-72

kasabasında yayımlamıştır. Bu eser Yeni Bulgarca ile basılmış ilk kitap özelliğini taşır. İçerik olarak tamamen Ortaçağ'ın Bizans-Ortodoks geleneklerine bağlıdır. Sofroniy'in diğer yapıtları ise basılmamıştır. Örneğin 1802 ve 1803 yıllarında Vidin'de derlenmiş değişik içerikteki yazılardan oluşan iki kitabı vardır. Bunlardan biri dini, diğeri ise ahlaki ve eğitimsel konular içerir. 1805 yılında Bükreş'te, Rusça ve Yunanca kaynaklardan faydalanarak "Ortodoks Hristiyan Dini, Musevilerin Dinsel Kuralları, İbadet Usulleri ve İslam Dini üzerine açıklamalar" adında bir kitap daha yazmıştır.²⁶

1806-1812 yılları arasındaki dönemde süren Osmanlı-Rus Savaşı sırasında üzerinde çalıştığı ve siyasi konuları işlediği "Grajdansko Pozorişte" (Kent Tiyatrosu)'de Bulgaristan'ın kurtuluş olasılığını göz önünde bulundurur. Bu eser 1631 yılında Roma'da yayımlanan ve La Terra'da (Vatikan'da) ilahiyat profesörü Ambrosius Marlianus'un "Theatrum Politicum" adlı eserinin çevirisidir. Sofroniy bu eserin Yunanca çevirisini okur ve kendi eserini de bu temele dayandırır. Marlianus'un devlet yöneticilerine neler yapmaları ve nelerden sakınmaları gerektiği hakkında getirdiği öneriler, Sofroniy'e gelecekte kurulacak olan Bulgar Devleti'nin yöneticileri için de uygun bir rehber olarak görülmüş olmalı. 1809 yılında Tuna Nehri'ni aşarak saldırıya geçme hazırlığı içinde olan Rus ordularına Sofroniy'in ne büyük umutlar bağladığı, 1810 yılında Bükreş'ten Bulgar halkına yolladığı bildiriden anlaşılır. Bu bildirisinde Sofroniy, Bulgar halkını Türklere karşı girişilen büyük özgürlük

²⁶ Bkz.: M.Pars. a.g.e. s.19

savaşında Ruslara her türlü destek ve yardımda bulunmaları için teşvik eder.²⁷

En önemli eserlerinden biri de özyaşam öyküsü “Jitiye İ Stradaniye Greşnago Sofroniya” (Günahkar Sofroniy’in Çileli Hayat Hikayesi)’dir. Eser başlık açısından Slav kilise edebiyatının özelliklerini çağrışırsa da içerik ve anlam olarak ait olduğu dönemin özelliklerini taşır. Ortaçağ edebiyatından farklı olarak dünyevi olayları konu eden Yeni Bulgar Edebiyatına geçiş göze çarpar.²⁸

Uyanış Çağı Edebiyatının birinci evresinde Paisiy’in başlattığı Uyanış’ın amaçları belirtilir. Bu amaçların başında Bulgar halkında ulusal bilincin uyandırılması vardır. İkinci Evre’de bunlar gerçekleşir. İki evre arasındaki sınır birçok edebiyat tarihçisine göre Petır Beron’un “Riben Bukvar” (Balıklı Alfabe) eserini yayımladığı 19. Yüzyılın 20’li yıllarıdır. Beron’un, Yeni Bulgar okulu ve kültürünün temellerini attığı bu yıllar dönemin sonunu oluşturur. Petır Beron’un 1824 yılında yayımladığı “Riben Bukvar” eseriyle Bulgar okul ve öğreniminin yeni yolu belirlenmiş olur. Bu eser Uyanış Çağı’nın yeni bakış açısını belirler ve Bulgar çocuğunu yeni toplumsal hayata hazırlamak görevini üstlenir. Beron, o zamanlarda var olan “mahalle mektepleri”²⁹ ve kilise okullarını eleştirir ve yeni eğitim sistemiyle halk dilinin kullanılmasını ana amaç olarak belirler.

²⁷ Bkz.: M.Pars. a.g.e. s.20

²⁸ Bkz.: M.Pars. a.g.e. s.20

²⁹ Mahalle Mektepleri: öğretmen veya köy papazı tarafından çocuklara okuma ve yazma öğreten okullar,bazen bu eğitim manastırlarda da verilebilir.

İkinci Evre 19.yüzyılın 20'li-30'lu yıllarından Kırım Savaşı'na kadarki süreyi kapsar ve ulusal eğitim ile bağımsız kilise mücadelesi bu dönemde başlar. Dini eğitim yerine dünyevi eğitim veren okullar açılır, yeni bir dil oluşturulur, süreli yayınlar ve yabancı dillerden çeviriler yapılır, ayrıca halk yaratıcılığı ürünleri derlenir. Bu dönemde özellikle Fener Rum Patrikliği'nin dini baskısına karşı mücadele çok yoğundur. Osmanlı'dan önce "otosefal" olan, yani kendi kilisesinin başındaki en üst kıdemli yöneticiyi kendisi tayin eden Bulgar dini teşkilatı Osmanlı fethinden sonra İstanbul'da bulunan ve tutucu bir sistem içinde donup kalmış olan Rum Ortodoks Patrikliği'nin yönetimine devredilir.

Yeni Bulgar okulunun gelişmesinde Vasil Aprilov, Neofit Rilski, Nayden Gerov gibi önemli isimler katkıda bulunur. Aprilov, Gabrovo Okulu'nun açılmasına ön ayak olur ve söz konusu okulun görevi çağdaş görüşlere dayalı bir eğitim ve kültüre katkıda bulunmak olur. Neofit Rilski ise ilk önemli pedagoğ ve ders kitaplarının yazarıdır. 1835 yılında öğrenim gördüğü Bükreş'ten döndükten sonra birçok yerde okullar açmıştır.

Nayden Gerov, çağdaş bilimsel bilgilerin verildiği "Klasno Uçilişte" (Zümre Okulu) denilen sınıf okulunu oluşturur. Ayrıca 1845 yılında yazdığı "Stoyan i Rada" (Stoyan ve Rada) poeması ile modern Bulgar şiirinin temellerini atar. Eserde aşk motifi işlenir, birbirini seven kalpleri ölümün bile ayıramadığı motifi ön plandadır. Gerov bu poemasını yazarken halk yaratıcılığından da yararlanır. Gerov, Kırım Savaşı esnasında Bulgaristan'ı terk edip Rusya'nın Petersburg şehrine yerleşmek durumunda kalır ve burada 70 bin sözcük ve 10 bin atasözü ve deyimden oluşan "Reçnik Na

Bılgarskiy Yazık S Tılkuvanie Reçiti Na Bılgarskiy İ Na Ruskiy”i (Bulgarca ve Rusça Açıklamalı Bulgar Dili Sözlüğü) yazar. İstanbul’da çıkan “Tsarigradski Vestnik” (İstanbul Gazetesi) ve “Makedonya” gazetelerinde eğitimle ilgili çok sayıda makale yazar.

İkinci Evre’de Bulgar sanatsal edebiyatın başlangıcı oluşturulur ve bu edebiyat da yaratıcılığı periyodik basına götürür. İkinci Evre’nin en tipik özellikleri ulusalcı eğitim ve bağımsız kilise mücadelesidir. Ayrıca 1840’lı yıllarda benimsenen Rus edebiyatı aracılığıyla Fransız, Alman ve diğer Avrupa edebiyat geleneklerini yakından tanıma olanağı doğar. Slavlık bilincinin oluşmasıyla diğer Slav edebiyatlarına ilgi uyanır.³⁰

Üçüncü Evre, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’na kadar devam eder. Söz konusu savaşın en önemli nedenleri arasında Rusların Balkanlar’daki Ortodoks vatandaşları üzerinde etkisini artırma amacı sayılabilir. Ayrıca Osmanlı Hazinesi, Padişah Abdülmecit’in döneminden itibaren yapılan aşırı harcamalar sonucu Avrupa’ya karşı borçlanır ve bu borçları ödeyebilmek için Balkanlar’daki vergileri yükseltir. Bu vergiler Balkan halkları arasında hoşnutsuzluk yaratır.

Dobri Çintulov, Uyanış Çağı Bulgar şiirinin ilk isyancı şairlerinden biridir. Bulgar kilisesinin bağımsızlığı için yürütülen mücadelede yer alır. “İzprovodiyak Na Ednogo Bılgarina İz Odesa” (Bir Bulgarın Odessa’dan Uğurlanması), en önemli şiirlerinden biridir ve vatanseverlik ile isyana davet konusunu işler. “Viy Grajdani Çestni” (Siz Namuslu Vatandaşlar) şiirinde

³⁰Bkz.: M.Pars. a.g.e. s.43

eğitici yönünü görürüz. “Stara Mayka Se Proşteva Sıs Sina Si” (Yaşlı Anne Oğlu ile Vedalaşıyor) şiirinde vatanseverliği konu edinir. Tarihi konuları işlediği “Dvama Priyateli” (İki Arkadaş) destanı vardır. “Stani Stani Yunak Balkanski” (Uyan Uyan Ey Balkan Yiğidi), “Bılgariyo Mila Mayko” (Bulgaristan Sevgili Annemiz) şiirlerinde vatanseverliği ve Osmanlı'ya karşı isyanı işler. Çintulov, Bulgaristan'ın bağımsızlığa kavuşması için Rus kardeşlerinin destek ve gücüne inanan edebiyatçılardan biridir. Edebiyatçı yönü dışında bir eğitimci olarak da isim yapmıştır.

Georgi Sava Rakovski de Bulgaristan'ın ve Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı için mücadele eden, bu yönde faaliyetlerde bulunan bir isimdir. Kırım Savaşı yıllarında İstanbul'da yaşayan Bulgarlardan 12 kişilik bir çete kurarak Doğu Kocabalkan'a geçer ve Bulgar halkını Rus ordusuna katılmaya teşvik eder. 1856 yılında gittiği Novi Sad şehrinde de isyancı faaliyetlerine devam eder ve birkaç kez tutuklanır. Burada “Bılgarska Dnevnița” (Bulgar Günlüğu) gazetesini çıkarır. Daha sonra gittiği Odessa ve Belgrad'ta da edebi çalışmalarına devam eder. Rakovski, Bulgaristan bağımsızlığı yönündeki hareketin çok önemli düşünürü ve organizatörüdür.

Rakovski, Bulgar edebiyatında ilk isyancı görüşlerini ifade ettiği “Gorski Pıtnik” (Orman Yolcusu) poemasını yazar. “İstuplenniy Derviş İli Vostoçniy Vopros” (Körleşmiş Derviş veya Doğu Meselesi) isimli satirik eserinin 1858-1860 yılları arasında Odessa'da yazar. 1865-1867 yılları arasında “Jitiye G.S.Rakovskago, Napisano Ot Nego Samogo”, (Georgi Rakovski'nin Kendisi Tarafından Yazılmış Hikayesi) eserini yazar.

“Nepovinen Bilgarin” (Hükümdarsız Bulgar), başlıklı şiiri de vardır. Ayrıca bağımsızlık konusunu gündeme getirdiği birçok gazete de çıkarır.

Petko Raçev Slaveykov da Üçüncü Evre Bulgar Uyanış Edebiyatı'nın çok önemli bir diğer ismidir. Kırım Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da çıkan isyanın hazırlayıcılarından biridir. İsyana başarısız olsa bile, isyana davet eden şiirlerini yayımlamaya devam eder. 1872 yılında İstanbul'da çıkardığı “Makedonya” Gazetesi'nin isyancı içeriği yüzünden hapisanede kalır. Slaveykov Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra 1880 yılında Bulgar Paramentosu'nun başkanı ve 1881 yılında Eğitim Bakanı görevlerini üstlenir.

Slaveykov, Kırım Savaşı'na kadar yazdığı “Basnenik”(Fabl Denemesi), “Pesnopoyka” (Şarkılar Mecmuası), “Samoilka” (Samoil Destanı) gibi eserlerinde Bulgar dilini geliştirir. “Ogledaloto” (Ayna) hiciv eseri “Tsvetosibiraniya” (Çiçek Toplama) konulu halk şarkılarından oluşan bir eseri de vardır. Yazılarına vatanseverlik şiir ve destanlarıyla başlar daha sonra aşk ve doğa tasvirlerini konu edinir. Osmanlı idaresine karşı eleştirel bakış açısını “Spomnyane” (Anımsama), “Bıdni Den” (Gelecek Gün), “Kım Bilgarskite Yunatsi” (Bulgar Yiğitlerine), “Glas Ot Balkan” (Balkan'dan Bir Ses) şiirlerinde ifade eder. Slaveykov'un da gazetecilik yönü vardır ve “Makedonya”, “Pujitsa” (Hatmi Çiçeği), “Pçelitsa” (Arıcık Dergisi), “Çitalişte” (Kütüphane), “Nezavisimost” (Bağımsızlık), “İstina”, (Gerçek) “Sofiyski Dnevnik” (Sofya Günlüğü) gibi gazeteler yayımlar.

Dobri Voynikov ise milli ve vatanseverlik duygularını tarihi içerikli “Stoyan Voyvoda” (Stoyan Voyvoda), “Raina Knyagina” (Prenses Rayna),

“Pokrištenie Na Preslavskiya Dvor” (Preslav Sarayının Hristiyanlığı Kabul Ediři) gibi piyeslerinde işler. Bulgarların Avrupa medeniyetini tam olarak benimsemeyişlerini 1871 yılında yazdığı “Krivorazbranata Tsivilizatsiya” (Yanlış Algılanan Medeniyet) komedisinde eleştirel bir üslupla ele alır. Osmanlı ve Rum Kilisesi’nin egemenliğini eleştiren siyasi yazılarını “Dunavska Zora” (Tuna Tanyeri) “Bakacık İ Stara Planina” (Bakacık ve Koca Balkan) gazetelerinde yayımlar. Ayrıca Bulgaristan’daki isyancı komitelerde görev alır ancak daha sonra tamamen eğitime yönelik çalışmalar yapar ve okul kitapları yazar.

Vasil Drumev de Bulgaristan’ın bağımsızlığı için çetelere katılan bir edebiyatçıdır. Vasil Levski’nin çetesinde yer alır. Drumev dini eğitim görür ve 1873 yılında papaz olur. Daha sonra piskoposluk da yapar. Edebi hayatına şiirle başlar. Drumev, Bulgar edebiyatının ilk büyük öyküsü olan “Neştasna Familiya” (Mutsuz Aile)’nin yazarıdır. Öykü 1873 yılında bir kitap halinde yayımlanır. Söz konusu eserde Osmanlı konu edilir. Ancak fikir ön planda olduğu için eser kurgu olarak zayıftır. İkinci önemli öyküsü Rus edebiyatının ve Gogol’un etkisinde yazdığı “Uçenik i Blagodeteli İli Çujdoto Si e Çujdo” (Öğrenci ve Hamileri veya Yabancı Olan Yabancı Kalır)’dır. Drumev’in asıl başarısı dram alanındadır. “İvanko Ubietsit Na Asenya I” (1. Asen’in Katili İvanko) başlıklı başarılı eseri vardır. Drumev ayrıca ders kitapları, bilimsel ve edebi eserleriyle ilgili eleştiriler de yazar.

Üçüncü Evre’nin 70’li yıllarının en önemli ismi Lyuben Karavelov’dur. Karavelov hem bir araştırmacı, şair, yazar ve gazeteci, hem de önemli bir bağımsızlık savaşçısı olarak bilinir. Eğitim için gittiği Rusya’da, Konstantin

Miladinov ile birlikte “Bratski Trud” (Kardeş Emeği), dergisini çıkarır ve ilk şiirlerini bu dergide yayımlar. Rusya’da çıkan dergilerde “Voyvoda”, “Neda”, “Donço” gibi birçok öyküsü yayımlanır. Bu eserlerde Bulgar halkını isyana davet eder. 1861 yılında Bulgar halk edebiyatı örneklerinden esinlenerek “Pamyatniki Narodnovo Bıyta Bolgar” (Bulgar Halkının Yaşam Biçiminin Anıları) kitabını yayımlar. Karavelov nesir türünde çok başarılı eserler verir. 100’den fazla tefrika yazısı da vardır. “Tri Kartini İz Bılgarskiyat Jivot” (Bulgar Yaşamından Üç Resim) isimli romanı Bulgar edebiyatında ilk hiciv romanıdır.

Karavelov, güçlü bir edebiyatçı olduğu kadar bağımsızlık mücadelesinde de çok etkin bir isimdir. Gerek eserleri, gerek faaliyetleri ve gazetelerde çıkan yayınlarıyla Bulgar halkını Osmanlı’ya karşı isyan ve bağımsızlık savaşına çağırır.

T.Şevçenko, İ.A.Krilov gibi ünlü edebiyatçıların eserlerini Bulgarca’ya çevirerek çeviri alanında da başarısını kanıtlar. Gazetecilik alanında da başarılı bir isim olan Karavelov Romanya’da “Svoboda”(Özgürlük) ve Nezavisimost”(Bağımsızlık) gazetelerinde “Mıçenik” (Mazlum), “Bogatıyat Siromah” (Zengin Yoksul), “Stoyan”, “Otmıštenie” (İntikam), “Tuka Mu E Krayot” (Sonu Buradadır) gibi eserlerini yayımlar. Bu eserlerinde Bulgaristan’ın Siyasi konumu ve halkın durumunu dile getirir.

Son olarak bahsedeceğimiz isim Uyanış Çağı Edebiyatı’nın en önemli isimlerinin başında gelen Hristo Botev (1848-1876)’dir. Ailesinin etkisiyle Rus edebiyatına daha küçük yaşlarda ilgi duyan Botev 1863 yılında eğitim amacıyla Odessa’ya gider. Odessa’dan döndükten bir süre sonra Bulgar

mültecilerinin yoğun olarak yaşadığı Romanya'ya gider. Braila şehrinde "Dunavska Zora" (Tuna Tanyeri) gazetesinde çalışır. Uğruna balad yazdığı Hacı Dimitir'ın, çetesiyle 1868 yılında Bulgaristan'a geçmesinden etkilenerek Jelyo Voyvoda'nın Bulgaristan'a geçecek çetesine katılır. 1872 yılında Bükreş'e gider ve burada "Svoboda" (özgürlük) ve "Nezavisimost" (Bağımsızlık) gazetelerinde çalışır. 1875 yılında Bulgaristan'da isyan hazırlıkları başlar ve iki yıl sonra Botev, Nisan ayaklanmasına katılmak için kurduğu çetesiyle Bulgaristan'a geçer ve Osmanlı ile gerçekleşen bir çatışmada öldürülür.³¹

Botev yaratıcılığında en çok göze çarpan özellik vatan sevgisi, ülkesinin bağımsızlığı ve halkına duyduğu aşırı sevgidir. Eserlerinde bu duyguları dile getirirken hem romantik hem de gerçekçi unsurlardan yararlanır.

Uyanış Çağı'nın en önemli siması olan Botev öncelikle şairdir fakat nesir alanında da eserler yazar. Annesi için yazdığı "Maitse si" (Annem'e) ve "Kım Brat Si" (Erkek Kardeşim'e) şiirlerinde annesine ve kardeşine duyduğu sevgi ve hüznün hakimdir. 1871 yılında çıkan "Na Proştavane" (Veda) şiiri 1873 yılında yazdığı "Molitva" (Dua), "Hacı Dimitir" kahramanlık şiiri, 1875 yılında yazdığı "Obesvaneto Na Vasil Levski" (Vasil Levski'nin İdamı) şiirleri en önemli şiirleri arasında yer alır ve Botev'in devrimci fikirlerini, Hacı Dimitir ve Levski gibi hayatlarını Bulgar halkının ulusal mücadelesine adanmış kahramanların vatanları uğruna seve seve ölüme gitmelerini, fedakarlıklarını

³¹ Bkz:Leman Ergenç,Bulgar Edebiyat Tarihi.Ankara.A.Ü.D.T.C.F.yayınları.1996. s.20.

ve simalarını idealleştirerek okuyucuya sunar. Bu şiirlerinde bağımsızlık günlerinin yakın olduğunu çok içten duygularla ifade eder.

Kısaca belirtmek gerekirse Uyanış Çağı Edebiyatı'nın ilk temsilcisi Paisiy Hilendarski, Sofroniy Vraçanski, önemli temsilcisi Hristo Botev ve diğer önemli temsilciler ve yapıtları hakkında tanıtıcı bilgiler sunarken, yaratıcılıklarındaki amacı belirtmeye çalıştık. Bulgar Edebiyatçılara göre, amaçlarının ulusal bilinçlenme ve Bulgaristan'ı bağımsızlığa götüreceği mücadeleden oluştuğunu özellikle vurguladık. Ve yine Bulgarlara göre tanıttığımız Uyanış Çağı edebiyatçılarının hepsi hatta bazıları hayatlarını ortaya koyarak, vatan ve halk sevgisini kutsal saymış ve Uyanış Çağı Edebiyatına bu yönde hizmet etmişlerdir.

5. SOFRONİY VRAÇANSKİ

5.1 HAYATI

Sofroniy Vraçanski 1739 yılında Kotel'de doğdu ve yirmi yıl bu kasabada yaşadı. Kendisinin de ifadesine göre, daha 3 yaşında iken, annesi Mariya, büyük vebadan hastalanarak vefat etti. Babası yeniden evlenir ve ikinci eşinden de bir oğlu daha doğdu.

Babası da 1750 yılında vebadan hastalanmış ve İstanbul'da ölmüştür. Stoyko erken yaşlarında yetim kalmış, anne ve babasını kaybetmiştir. Üstelik üvey annesi de kendi ifadesiyle Stoyko'dan daha çok kendi oğluyla ilgileniyormuş. Daha sonra ise amcasının hiç çocuğu olmadığından, onu evine almış ve evlatlık edinmiş. Fakat Stoyko, amcası onu çok sevmesi dışında, biraz da babasından kalan paralara el koyabilmek için onu evlatlık aldığını söyler.

Daha 17-18 yaşında iken, Stoyko'nun bahtsızlığıyla ölüm yengesini ve amcasını alıp götürmüştü. İkinci babası da birincisi gibi İstanbul'da, Kotel celepçileri temsilcisiyken ölmüştür. İkinci defa yetim kalan Stoyko, Kotel şehriden biraz mağrurca bir kızla, akrabaları tarafından evlendirilmiş.

Amcasının ölümünden sonra onun ortaklarından biriyle İstanbul'a, ölen amcasının, İstanbul, Üsküdar, et tüccarlarından alacaklarını, aynı zamanda borçlarını ödemek için Kotel kasabası ve İstanbul Üsküdar'a gitmek zorunda kalmıştır.

Kendisinin de, otobiyografisinde belirttiği gibi, Stoyko Vladislavov'a bu sırada Preslav kasabası Piskopu Gedeon tarafından 1 Eylül 1762 tarihinden itibaren Kotel kasabasında pazar ayinlerini yerine getirmek için papazlık rütbesi verilmiştir.

Onun yazdığı gibi papaz olduğu sırada 22 değil de 26 yaşlarında olmalıdır. Çünkü Kotel kasabası zenginleri ve kilise yetkilileri 22 yaşında birisinin papaz rütbesi almasına razı olmayacakları ve pazar günü ayinlerinde

onun elini öpmeyecekleri düşünülür. Ayrıca bir şahsın genel kural olarak papaz rütbesi alabilmesi için 30 yaşını doldurmuş olması gerektiği emredilir.

Papaz rütbesi alan Stoyko Vladislavov, doğduğu şehirde 30 yıl kadar (1762–1786) yaşamıştır. Bu zamanda 1787-1792 Avusturya- Rusya-Osmanlı Savaşı henüz başlamamıştır. Bu uzun devirde, kendi halkına hizmet vermek için çok mücadele etmiş, onlara eski töre ve ananelerine bağlı kalma duygularını aşılamıştır.

Osmanlılarda, Selçuklularda ve öteki İslam ülkelerindeki ilköğretim düzeyindeki okullara halk Mahalle Mektebi, Sıbyan Mektebi derdi ve her mahallede ve her köyde mevcut olan bu okullar ekseriya camilere bitişik olarak yapılırlar, bazen caminin bir köşesinde yer alırlardı.³² Sofroniy, papaz rütbesi aldıktan iki-üç yıl sonra kendi evinde, papaz olduğu bölge çocukları için, mahalle mektebi açmıştır. Bu küçük okul sayesinde iyi ve başarılı bir öğretmen olarak tanınmıştır. Bundan dolayı da 1768-1774 Rus–Osmanlı Savaşı'ndan sonra, kilise encümenleri tarafından kilise mahalle mektebinin öğretmeni olarak seçilmiştir. Rus-Osmanlı savaşı sonrası Silistre'ye yakın Küçük Kaynarcada 10 Temmuz 1774 de imzalanan barış anlaşmasından sonra Stoyko Vladislavov, Aton'a (Aynoroz) gitmiştir. 1970 yılında ziyaret için gittiği Aton Manastırlarını dolaşmıştır. Daha sonra ise Aton'a öğretmenliğinde, kilise şarkıları söylemek, bilgi alanını genişletmek, kültürünü zenginleştirmek için gitmiştir.

³² Bkz:Yahya Akyüz.Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993'e).5.Baskı.Kültür Koleji Yayınları 4.İstanbul.1994. s.72

Genç bir aydınlatıcı olarak Eski Bulgar yazılarından ve zamanının Damaskin yazılarından örnekler çıkarmıştır. Tercüme ve yazılarını zamanına uygun, konuşulan Bulgar diline uygun yazmıştır. Eski Yunan kaynaklarından da Pazar ayinlerinde kullanmak üzere konuşmalar ve ibret dersleri kaleme almıştır. Bazen de bu yazıları kitap haline getirip, küçük kilise ve komşu yerlerde kullanılması için para karşılığı vermiştir. Öğretmen olarak Stoyko Vladislavov topladığı kitaplar yardımıyla öğrencilerine Bulgar dilini ve yazısını öğretir. Mahalle mektepleri derslerine dualarla ve günlük konuşmayla karışık dualarla başlamıştır.

Stoyko Vladislavov'un hastalığı olan nevralsi, bir sürü ailevi ve toplumsal hoş olmayan olaylar nedeniyle üstelemiştir. Stoyko Vladislavov hastalanınca büyük oğlu İvan 1780 ve 1786 yılları arasında, dedesi Vladislav ve onun kardeşi gibi, celepçiliğe (hayvan alıp satma) başlar. Stoyko Vladislavov vefat eden eşinin ölümünden sonra oğlunun yanına sığınır. Ancak yine kendi ifadeleriyle ömrü boyunca kurtulamadığı borçlarından dolayı Stoyko'yu papazlıktan atmak isterler, diğer papazlar, onu kışkırdıkları için aralarından çıkarıp, bölgesini paylaşmak isterler. Çünkü Stoyko, konuşma yeteneğiyle, yazı yazma alıştırmalarıyla, öğretmenlikte ileri olmasıyla, Yunancayı diğerlerinden daha iyi bilmesiyle, kültür seviyesinin yüksekliğiyle diğer papazların hep bir adım önlerinde bulunduğunu düşünmüştür.

Bulgar yazarı Kiselkov'a göre, milli duygusu yüksek olan her Bulgar gibi Sofroniy, bütün Osmanlı idarecilerinden olduğu gibi bütün Bulgaristan'da olan Rumlardan da nefret etmektedir. Her ikisi hakkındaki düşmanca

düşüncelerini Romanya'da olduğu sürede belirtmiştir. Ne var ki, Yunan asıllı metropolit Dositey Filitis'le olan tanışıklığı, Piskopos rütbesi ve kilise ideolojisi, ona çok geç dönemlere kadar, yazdığı yazılarda ne Osmanlı idarecilerini, ne İstanbul'da bulunan Patrikliği, ne de onların yönetimindeki Bulgaristan yöneticilerini eleştirmeye müsaade etmez. Ancak Fenerli Rumlara karşı olan nefretini, 1803 yılına, hayatının sonuna doğru yazdığı otobiyografisinde gizleyememiştir. Kendi itiraflarına göre Romanya'ya kaçmasının nedenlerinden biri de Tırново Metropolitisi Matey ve onun idaresindeki dört piskoposun ona ihanet etmesidir.

İslam dinine karşı olan nefreti de çok büyüktür, ama Yahudilerin dini kitabı olan Talmud'a karşı nefreti, ondan daha az değildir. Osmanlı topraklarında yaşadığı sürece, Kotel kasabası, Vratsa ve Vidin şehirlerinde hizmet ettiği sürece, bu nefreti açık olarak, yazılı bir şekilde ifade edememiştir. Söz konusu nefretini Romanya-Bükreş'te kalbinin derinliklerinden geldiği gibi ifade etme fırsatını "Muhammed'in Sistemi ve Onun Dini" yazısının tercümesi sırasında bulmuştur. Bu yazıyı Romenleşmiş Yunan Fenerlisi Dimitır Kantakuzin yazmıştır.

Mart 1792'de Papaz Stoyko, içlerinde en sevdiği oğlu İvan ve torunu Atanas'tan koparak, 30 yıl boyunca papazlık ve öğretmenlik yaptığı ve kitap yazdığı, doğduğu kasaba olan Kotel'i terk eder ve Pomoriye Anhialo piskoposluk bölgesine gider. Bu dönemde bu piskoposluk bölgesi Yunan asıllı Piskopos Yoakim Kiziku tarafından idare edilmektedir. Karadeniz kenarındaki Tunca bölgesi ve Doğu Karadeniz bölgesindeki bütün kilise ve

manastırlar, oralarda çalışan papazlar onun emrindedir. Papaz Stoyko burada Karnobat'a Mart 1792 den Mart 1793'e kadar çalışır.

Sofroniy, Serafim adı altında Vratsa piskoposluk bölgesinde 1794'den 1803 yılının yaz aylarına kadar piskoposluk yapmıştır. 1803 yılında Bükreş şehrine geldiğinde, Vratsa piskoposluğundan istifa ettiğini gösteren belgeyi İstanbul'a, Bükreş'ten mitropolit piskopos Dositey ve Romanya beyi Konstantin İpsilanti aracılığıyla gönderir.

Diğer yandan söz konusu yıllarda Osmanlı İmparatorluğunda önemli gelişmeler gerçekleşir. 1792 yılında Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Yaş Barış Anlaşmasıyla Sultan III.Selim, Osmanlı İmparatorluğu'na ciddi yenilikler getirmeye çalışmıştır. İmparatorluğu feodal sistemden, modern burjuvazi devletine, batı devletlerini örnek alarak, dönüştürmek istemiştir. Onun bu Reform hareketine Osmanlı'nın o zamanki mrtecileri, (Reaksiyonerleri) mollalar, hocalar, ulema, ayrılması gereken devlet memurları, askeri memurlar, yeniçerilerin bir kısmı ve bazı Osmanlı il yöneticileri olan Yanya, Manastır ve Mısır paşaları karşı çıkmıştır. Osmanlı'da karışıklık çıkmış, Vidin paşası Osman Pazvantoğlu, Vratsa bölgesinde baskınlar yapmıştır.

1796 yılında Sofroniy, Vratsa şehrinden dışarı çıkamaz olmuştur. Çünkü piskoposluk bölgesindeki birçok köy, Vidin paşasının saldırısına uğramış ve soyulmuştur. Miri devlet vergilerini papazlar, güvenilir köy zenginleri topluyormuş. Otobiyografisinde; "1796 yılında Pazvantoğlu haydutları baskın yaptılar, bütün köy ve kasabalara doldular, hiçbir yere

çıkamaz olduk, papazları vergi toplamaya gönderiyordum, gerekenin yarısını bile alamıyorlardı, Sultan ordusu boşuna hücum etti, hatta Vidin şehrini muhasara etti, fakat bu kısa sürdü, ordular çekilince Pazvantoğlu'nun orduları yine piskoposluk bölgesine girdi ve soygunculuğa devam etti" diye yazar.

1797 yılı daha korkunç bir yıldır. Vidin ayaklananları ve Kırcalı orduları birlikte Vidin şehrine yönelir ve şehri muhasara altına alırlar. Şehrin muhasarasından iki gün önce Sofroniy şehri terk eder ve Tuna kenarındaki Oryahovo kasabasına yönelir. Vratsa ve Pleven şehirlerinden sonra Oryahovo kasabası üçüncü büyük merkez olarak bilinir.

Sofroniy 1803 tarihinde, Romanya başkenti Bükreş'e gider. Şehre gittiğinde, hemen akıllı ve eğitilmiş bir kişi olan Ugroromen metropoliti Dositey Filitis'i arayıp, ondan Bükreş'te yaşama izni talep eder. Dositey onu sıcak karşılar ve metropolitende ona oda tahsis eder.

Sofroniy burada 1803 -1813 tarihleri arasında kesintisiz edebiyatla meşgul olur. Bükreş'e gitmesinin esas amacı edebiyatla meşgul olmak, kitap bastırmak ve aydınlanma faaliyetlerini yürütmektir. Hatta orada ilk Bulgar matbaasını kurmak niyetinde olduğu düşünülür. O yıllarda Bulgarların kendi matbaaları yoktur ve kitap basamazlar. Yunanlılar, Sırlar, Romenler ve Ruslar gibi başka Hıristiyan Slav devletlerinin ise söz konusu yıllarda matbaaları ve kitapları vardır.

Romanya'daki mülteciler onu aydınlanmacı faaliyetlerinden ve Kotel ile Vratsa'da piskopos iken başarılı çalışmalarından hatırladıkları için sevinçle karşılamışlardır. Romanya'da Dositey'in misafiri olması, Konstantin

İpsilanti ile tanışık olması, Bükreş'teki kilise adamlarıyla bağlantıları ve yazıları onu ünlü yapmıştır.

Sofroniy 1803 tarihinde Romen başkentine gelmeden çok daha önce, Romen Tuna boyu şehirleri Bulgar ilticacılarıyla dolmuştu. Daha içerilerde, Romanya ve Moldova Prenslüklerinde büyük ilticacı Bulgar kolonileri kurulmuştu. Bunların sayıları, her birinin 100 bin dolaylarındaydı ve Bulgarların büyük çoğunluğu Bükreş' te ikamet etmekteydiler.

Uzun çalışmalar, yaşlılığı, Rus ordusu başkumandanları Mihelson, Prozorovski ve Bagration'un Osmanlı ordusunu bir türlü yenememeleri Sofroniy'i şüpheye, tereddüde, bedbinliğe düşürmüştü ve sağlığı sarsılmıştır.

Sofroniy'in ölüm tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. A.N.Nekov'un 02 Ağustos 1813 tarihli vesikasına istinaden Sofroniy'in bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir.

Aydınlanma dönemini inceleyen yazarların çoğu 2 Ağustos 1813 ile 1816 yılının sonunu göstermektedirler. K. İreçek şöyle yazar: "Sofroniy 1815 veya 1816 yılında Bükreş'te ölmüştür". Aynı fikri başka yazarlar da öne sürer: D. Marinov, M. Moskov, Prof T. Balan, Prof. V. Zlatarski ve M. Arnaudov büyük yazarın hayatını ansızın Bükreş'te 1813 tarihinde kaybettiğini yazarlar.

Bulgar yazarlarının iddiaları iki belirgin delile dayanmaktadır. 2 Ağustos 1813 tarihinden itibaren yazılan, basılan, ortaya çıkan hiçbir belgede, kitapta, yazıda Sofroniy'in adı geçmemektedir. Diğer delil de Sofroniy'in resminin altında bulunan yazıdır. Buna göre Sofroniy 1741 tarihinde doğmuş ve 1813 tarihinde ölmüştür. Nedelnik dergisinin 1865 tarihli

son baskısında Kotel doğumlu yazar A. Granitski açıklama bölümünde şöyle der; “Aziz ruhani babamız, Vratsa piskoposu Sofroniy, büyük bir misyon yüklenen önderimiz 1841 de Kotel kasabasında doğmuş ve 1813 tarihinde Romanya’ da ölmüştür”.

Sofroniy, Mirkutsa manastırında hayatını kaybetmiştir. Oraya defnedilmeyişinin nedeni, şehirden çok uzak olmasıdır. Bulgar sığınmacıları ve Rus konsoloslğunun ısrarı üzere Bükreş’in merkezinde bulunan Şerban Voda manastırına defnedilmiştir. Daha sonraları şehir planlaması nedeniyle manastır yıkılmış, Bulgar aydınlanmacıların kemiklerine ve mezarına sahip çıkan olmamıştır.³³

5.2. SOFRONİY’İN SANATI VE ESERLERİ

Sofroniy’in yarım yüz yıllık faaliyetleri ve edebi eserleri Bulgar halkına olan sevgisinin, onun en güçlü, en kudretli yanı olduğunu gösterir. Bu sevgi ona öyle güç verir ki, o bu güç sayesinde her türlü hayat aksiliklerini, engellerini, gayretle aşar. Her zaman halkının iyiliği ve aydınlanması için ve kurtuluşu için gayret sarf eder. Bu halk sevgisi sayesinde piskoposluk derecesi için savaşıyor ve Vratsa şehrini terk eder, Bükreş’e gider, halkı için edebi hayata atılır ve ömrünün sonuna kadar siyasi hayatla uğraşır. Vatanseverliği, halkının aydınlanması için bitmez tükenmez çalışmalarını çektiği sıkıntılara rağmen sürdürmüştür. Bütün bunları yazdığı kilise sözleri

³³ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.Sofroni Vračanski, Jivot i Tvorčestvo.Sofiya.1963.s.107

ve derleme eserlerinin önsözlerinde ifade etmiştir. Bundan başka 29 Nisan 1806 tarihinde, Romanya’da bulunan Bulgar tüccarlarına yazdığı mektupta, 1810 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda bulunan bütün Bulgarlara yazdığı beyannamede de terennüm etmiştir. Halkına olan sevgisi otobiyografisinin her sayfasında hissedilmektedir.³⁴

Sofroniy eserlerini zamanının belirlenmiş yazım kuralları basit halk dili ve “sanat tekniğine” göre yazmıştır. Dolayısıyla bu açıdan onun eğitimli biri olduğu göze çarpar. Slav-Bulgar Tarihi’nin kopyasını yazarken sayfalardaki ayrıntılar ilginçtir: Dolu sayfaların metinleri 15.7 cm olup, her sayfada 20 satır vardır, her satırın uzunluğu 10.3 cm dir. Sofroniy’in yazdığı eserler gibi, bu eser de Sofroniy’in ufak ve okunaklı, yarı kurallara uyan harfleriyle yazılmıştır. Harflerin yüksekliği 2 mm dir. Bazı yerleri büyük satır başı büyük harflerle 5 renkli kap resmi ile süslenmiş minyatürler ilave edilmiş, kırmızı alt başlıklar kırmızı kelimelerle yazılmıştır. Bütün bu yazılanlar bize açıkça gösteriyor ki kitabı kopya eden bu işte tecrübelidir. Bize bıraktığı yazılarda, Paisiy’in tarihini yazmaya başladığı zaman henüz 26 yaşında olduğunu hatırlatır.

XVIII. y.y. sonuna kadar Sofroniy’in edebiyat faaliyetinin belli bir karakteristik çizgisi yoktur. Paisiy Hilendarski’nin Kotel kasabasına 1764-65 kışında gelmesinden sonra Slav Bulgar tarihini temize çekmesine neden olmuştur. Kotel kasabasında öğretmenlik yaptığı sırada öğrencilerinin ve

³⁴ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.107

kasaba halkının kilise dualarını öğrenme istekleri Sofroniy'in üç adet çesoslov yazmasına neden olmuştur.

Sofroniy'in yazarlık sıfatını tamamen şekillendiği dönem Vidin ve Bükreş'te olduğu dönemlerdir. Vidin şehrinde çıkardığı derlemeler geniş dünya görüşünü de aksettirir.

Burada kilise hutbelerini içine alan bir derleme yapacağına, insanlara eğitici, Hindistan'dan alma ahlak derslerini derlemiştir. Bu dersler o zamana kadar burada "Sintip Filozofun Mitolojisi" adı altında bilinir. Bundan başka Yunan kinayeli masal yazarı Ezop'un VII. Y.y. kalma kinayeli masalları ve Amrosiy Marlian'ın XVII. y.y. yazılmış siyasi eserlerini derlemiş ve onları "Felsefi Hikmetler" başlığı altında sunmuştur.

Bükreş şehrinde bulunduğu on yıl zarfında Sofroniy, hem edebiyat, hem de siyaset alanında o kadar yoğun çalışmıştır ki, hiçbir Bulgar XVIII. y.y.edebiyat ve toplumsal alanda bu kadar çalışmamıştır.

Bulgar yazarlarına göre eğer Sofroniy, otobiyografisini gerçekçi bir biçimde yazmasaydı, ortaçağ hikayelerinden farksız olacaktı. Günümüz edebiyatçıları ve tarihçileri onu damaskinci yazar olarak değerlendirip geçeceklerdi.

Sofroniy, ciltleme işiyle ömür boyu uğraşmıştır.

1. Bir yazıya göre 1767, işe başlamasından beş yıl sonra, Stoyko renkli bir kitap olan Triod, basılmış Pendikostar kitabını, Kotel

kasabasında ciltlemiştir. Bu kitap Kotel köylerinden, Tiça köyü kilisesinde muhafaza edilmektedir.

2. İki yıl sonra, 1769 yılında, XVI. Y.y.'dan kalma el yazısı Oruç Triod kitabını da ciltlemiştir. Bu kitabı ona, Kotel nahiyesi Jeravna köyü, Malova mahallesi papazı Papaz Lütscan Tsvyatkov'un oğulları ciltletmek için getirmiştir. Muhtemelen bu kitap Jeravna, Aziz Nikolay Mirlikiyiski kilisesine, hayatta olan papaz Lütscan ve ölmüş olan Tsvyatkonun hatırası olarak verilmiştir. Bu kitabın ciltlenmesi bitince arka kapağına, kitabı papaz Stoyko'ya getirenlerin isimleri yazılmıştır. Bu kitap daha sonraları Rus-Slav bilimcisi Sirko tarafından Petersburg'a götürülmüş ve günümüzde de orada bulunmaktadır.
3. 1770 tarihinde de Stoyko Vladislavov'un basılı bir çesoslov daha ciltlediği içindeki "1770 yılında ben Kotel kasabasından Günahkar Stoyko Vladislavov, iş bu çesoslov'u ciltledim" yazısından anlaşılmaktadır; Bu kitap uzun zaman Tiça köyü manastırında korunmuştur."

Paisiy'in yazdığı ve Sofroniy'in kopya vasıtasıyla çoğalttığı Slav Bulgar Tarihi, Kotel kasabası Aziz Petır ve Pavel kilisesinde, onun vasiyeti yerine getirilmesi için, yüz yıl kadar muhafaza edilmiştir. Bulgar halkının Osmanlı hakimiyeti altında bulunduğu sürece, bütün Kotel kasabası papazları, piskoposları ve öğretmenleri bu tarih kopyasını okumuş, eski Bulgar tarihiyle tanışmış, çocuklarına anlattıkları gibi, torunlarına ve torunlarının torunlarına

da anlatmışlardır. Böylelikle insanı celbeden belli belirsiz seçilen destanlar, Bulgar hükümdarlarının savaş kahramanlıkları, Bulgar piskoposlarının ve papazlarının kiliseyi koruma hizmetleri ve Bulgar azizlerinin yarattığı harikalar anlatılmıştır.³⁵

Aydınlanma döneminde en parlak faaliyetler de Sofroniy Vračanski'de görülür. Sofroniy'e göre aydınlanma; geniş halk kitlelerini aydınlatmaya yöneltmek, akli selimi en yükseklere çıkarmaktır ki bu da rasyonalizmde ifade bulur.³⁶

Sofroniy Vračanski kelimenin gerçek anlamıyla aydınlanmacıdır. Onun hayatının on yıllarca dönemini verdiği, öğretmenlik dönemi, din adamı dönemi, sadece bir amaçla doludur: Bulgar halkına bilgi vermek ve o bilgilerden ibret almayı öğretmek, o milleti uyandırıp bilgiyi aramaya yönlendirmektir.

Kendisi din adamı olmasına rağmen halkından malların kilise ve manastırlara hediye etmek yerine, varlıklarını çocuklarını okutmak için, onları gerçek "altın" olan bilgiye yönlendirmelerini isterken şöyle hitap ediyor: "Akılsız Bulgar, kilise ve manastırlara verecek o kadar çok malın ve paran var da, çocuklarını okula göndererek kendi dilinde kitapları öğrenmeye, o değer biçilemeyen bilgileri öğrenmeye paran neden yok, altınla mı onu akıllı yapacaksın, onu sopa ile göndererek mi akıllı yapacaksın, sen de onun bilgi ve hikmet sahibi, akil ile süslenmiş görmek istemez misin? Onların

³⁵ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.112

³⁶ Bkz.:Emil Georgiev,Literaturen protses i hudojestveno tvoreštvo.Sofiya.1974. s.41-52

ağızlarından hikmetli sözler akmaya başladıktan sonra, bir kaynağın ağzından suların aktığı gibi onun da ağzından bilgili sözler akmaya başladığı zaman, kalbin kim bilir ne kadar sevinçle dolacak, baldan ve şekerden aldığı tattan, senin kalbin, daha fazla tat alacaktır”³⁷ der.

Sofroniy’in tüm edebi faaliyetlerinin amacı Bulgar halkının aydınlanmasıdır, halkın edebiyatını meydana getirmek, halk için yazılan kitapların değerini anlatmaktır, bunu en önemli görev bilmiştir. Sofroniy, Bulgar Rönesansı’nın ilklerinden biri olarak, halk için kitap yazmayı benimsemiştir ve bu şekilde kendinivatan borcunu ödemiş saymaktadır. Bundan dolayı bu kadar çok kitap yazmış ve böylelikle yeni Bulgar basılı kitap döneminin temelini atmıştır.

Sofroniy’in kitaplarında ilk çözümü aranan sorunlar eğitim ve öğretim sorunlarıdır. İlk yazdığı Vidin Derlemesinde (Tanrıya Ait Bayramlarda Anlatım ve İbret Alma) bu sorunlar ortaya atılmıştır. Eğitim ve öğretim için yeni yolların araştırmalarıyla ilgili, Sofroniy, “Ezop’un Kinayeli Masalları” ve “Filozof Sintipin Mitolojisi” ni, Vidin İkinci Derlemesi’ne almış ve böylelikle ilgisiz, kuru bilgiler içeren Çasoslov (Günlük Dualar Kitabı) ve Psaltirleri (Zebur Kitabı) okullardan çıkarmayı amaçlamıştır. Her iki kitap da eğitici karakterler taşımaktadır.

Eğitim ve öğretim sorunlarının çözülmesi meselesinde Sofroniy aydınlanmacılarla bu fikirlerin rasyonel olduğunu paylaşır. Aydınlanmacı ve rasyonel fikirleri en fazla “Felsefi Hikmetler” (bu Vidin İkinci

³⁷ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.109

Derlemesindedir) eserinde hayat bulur. Bu eser bir başka eserin tercümesidir, ama Sofroniy ona bazı kendi fikirlerini de eklemiştir.³⁸

Sofroniy, rasyonalist bakış açısıyla yazdığı eserinde “akıl, insan beynini süslemektedir” diye yazmıştır. Vatandaşlarını, “kendi beyniyle düşünmeye” davet ediyor: “Bunun için gözlerinizi dört açın, beyninizi açın, benim sevgili Bulgarlarım, hem iyi bakın, hem iyi anlayın, kendi beyninizle düşünün, görün neler olacak, Bulgarların ağır durumları, düşünmeden yaşama aptallıklarına bağlıdır, neyin iyi, neyin kötü olduğunu, hangisi iyi ise onu yapmaları gerektiğini anlamıyorlar, ah benim ahmak, laftan anlamaz Bulgarlarım, bizim için kim gözyaşı döker, kim ağlar, neyin doğru olduğunu biz bilmedikçe, anlamadıkça öğrenmedikçe kimse bizim için ağlamaz”³⁹ der.

Bilindiği gibi Rasyonalistler tanrıdan, yaratıcıdan değil “akıl”dan medet umarlar. Onlar, sorunları çözecek son merhale olarak iyi huy, ve ahlakın olduğuna inanırlar.

Sofroniy’in edebi hayatı eğitici karaktere sahiptir, “siyaset bir tiyatrodur veya vatandaşlar önünde yüz kızartıcı bir harekettir” der ve halkına birazcık da olsa siyasi bilgi vermek istemektedir. “Vatandaşların hakları eserlere konu olmuş, savaşlara neden olmuş, bundan dolayı bu konular hiç olmazsa müzakere edilmeli, bütün Avrupa’yı sarsmış olan, Fransız Burjuvazi İhtilali döneminde her şey reddedilmiş olsa da, hiç olmazsa müzakere edilmeli” der.

³⁸ Bkz.:Emil Georgiev. a.g.e. s.49

³⁹ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.115

Bu dönemde ilk Bulgarca baskı kitabı çıkmıştır. Sofroniy'in "Kiril Takvimi" eseri Rimnik'te 1806 yılında basılmıştır. İlk basılı Bulgar kitabı da bizi Rönesans'a yöneltmektedir, çünkü bu dönemde kitap basma tekniği bulunmuştur. Bu zamanda halkların dilleri edebiyata yansımış, diğer taraftan bu eser Bulgarları aydınlanmaya doğru götürmektedir çünkü halkı aydınlanma gereksinimi duymaktadır. İşte Sofroniy ilk defa halka yakın olan, halkın anlayacağı dilde kitap basmıştır, bu kitapların yayılması da bundan dolayı kolay olmuştur.

5.2.1. DAMASKİNLER

Damaskinler, kilisede Pazar günleri okunan ve el yazısıyla yazılıp korunan din kitaplarıdır. Paisiy'in Slav Bulgar Tarihi'ni kopya ederek Aziz Pavel ve Petır kilisesine sunmasından 2-3 ay sonra aynı 1765 yılında kendi basit halk diliyle bir dua derlemesi yapmış, kiliselerde okunan hutbeleri ve hikmetler içeren duaları derlemiştir. Bu derleme 175 sayfadır. XVII ve XVIII. yy. Bulgar kitapçıları, bütün kilise dualarının yazıldığı kitaplara damaskin derlemiş, bundan dolayı Sofroniy'in 1765 de yazdığı esere damaskin adını vermiştir.⁴⁰

5.2.2. GÜNLÜK DUALAR KİTABI (1768)

⁴⁰ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.118.

Bu eser Sofroniy tarafından, daha adı Papaz Stoyko olduğu ve doğduğu Kotel kasabasında papazlık yaparken yazdığı bir eserdir. Bu kitap 114 sayfadır ve 16 derece formatındadır. Her sayfa 14 satır ve 2 mm harflerle yazılmıştır. Kitabın tecrübeli yazmayı bilen bir el tarafından yazıldığı, büyük sabırla yazıldığı görülür. Metinlerin ilk harflerinin şekilleri değiştirilerek siyah ve kırmızı renklerin karışık yazıldığı ve güzel görünüş sunduğu görülür. Kitabın yazılmasından sonra, ciltleme işlemi, deriyle kaplı tahtalarla gerçekleştirilmiştir.⁴¹

5.2.3. İKİNCİ GÜNLÜK DUALAR KİTABI

Bu dua kitabı da birinci dua kitabı gibi format açısından, yazı şekli açısından, sayfalar ve sayısı açısından Birinci Kilise Dua Kitabına benzer. Bu kitaplar birbirinin kopyasıdır. Hangisi orijinal, hangisi onun kopyası olduğu hakkında bir şey söylenemez, çünkü ikisinde de ilk sayfaya 16 Haziran 1768 tarihi yazılıdır.⁴²

5.2.4. ÜÇÜNCÜ GÜNLÜK DUALAR KİTABI

Sofroniy'in bu dua kitabı 83 sayfadan oluşur. Bu sayfaların uzunluğu 16 cm ve genişliği 11 cm'dir. Her sayfada 15 satır vardır. Metinlerin her yerde 11 cm uzunluğu ve 7 cm genişliği vardır. Bu kitapta boş sayfalar ve kâğıt yapraklar yoktur. Muhtemelen sayfa sayısı 90 adetmiş, birinci sayfa,

⁴¹ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.121

⁴² Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.123

muhtemelen önsözün yazıldığı yaprak koparılmış ve kaybolmuştur. Dil bakımından bu eser, eski Bulgar kitaplarının Rus baskılarına benzemektedir, imla işaretleri bakımından Sırların imlasına benzemektedir. Sert son harf yerine yumuşak son harf yazılmıştır.⁴³

Sofroniy, 1781 tarihinde Paisiy Hilendarski'nin "Slav Bulgar Tarihi"nin ikinci kopyasını hazırlamıştır. Orjinal örnek olarak da bundan önce yazdığı ve Aziz Pavel ve Petır, Kotel şehri kilisesinde korunmakta olanı kullanmıştır. Yeni kopya 106 sayfa ve formatı 8 derecedir ve son 4 yaprak boş olarak kalmıştır. Birinci kopyasında olduğu gibi her sayfa 21 satır içermektedir. Birinci kopya gibi bu kopya da beş sanat kap resmi, her önemli söz önünde ise güzel kırmızı işaretler ve harfler vardır. Bu kopya da deri ile ciltlenmiştir fakat çok kullanılmaktan yıpranmış durumdadır.

1765 yılındaki yazılan kopya temel alınarak yazılmasına rağmen, yeni kopya diğerinden önemli farklılıklar göstermektedir. İkinci sayfadaki yazıyı, başka yazıyla değiştirmiş ve kısaltmıştır. Bu kopyada Bulgar azizleri bölümüne önemsiz bazı ekler ilave etmiştir. Bu bölümde Paisiy'in yazdıkları ona az ve yeterli olmadığı hissini vermiştir. Örneğin O, Paisiy'in yazısından farklı olarak Aziz İvan Basarbovski hakkındaki ifadeyi değiştirmiştir. Önceki yazıdaki: "Tırnovo piskoposluğunun Sviştov kasabasına yakın Basarbovo köyü" yerine "Çervenaboda piskoposluğu Rusçuk yakınındaki Basarbovo köyü" ifadesini kullanmıştır.

⁴³ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.123

5.2.5. ARKİYEREY KİLİSE KİTABI ⁴⁴

Sofroniy, daha Vratsa piskoposu olur olmaz ilk işi, özel arkiyerey kilise kitabı hakkında bir hazırlık yapmak olmuş, çünkü o sırada Bulgaristan'da her piskoposun böyle hazırlanmış bir arkiyerey kilise kitabı varmış. Bu kitabı herkes, kilise ayinleri yaparken elinin altında bulunmasını istemiş.⁴⁵

Bu kilise ayin kitabında, eğer daha sonraları yapılan eklemeleri saymazsak ki bu eklemeler kilise kitabının son boş sayfalarına yazılmıştır, bu arkiyerey kilise kitabı, kalın kağıttan 32 sayfadır. Sayfaların ebatları 33'e 24 cm'dir. Bu sayfalar üzerine kilise günlük ayinleri için aşağıdaki ayinler, rütbelere ve dualar yazılmıştır. Bu yazılarda Bulgarların inançları, yaşamları, kilise hayatı aksettirilmiştir. Bu sadece Sofroniy'in yaşadığı dönem için geçerli değil, daha önceki yüzyıllar ve dönemler için de geçerlidir:

1. İvan Zlatoyst ayini;
2. Vasiliy Velikin ayini;
3. Öntakdis etme ayini;
4. Tanrı bayramlarına tahsisler;
5. Ölümler için kaynatılmış keşkek kabını koymak için sıra;
6. Preobrajenye yortusu arifesinde üzümler için hayır dua etmek;
7. İlk meyvelerin belirmesi ayini;
8. Yolcular için ayin;
9. Vrıbnitsa'yı kutsama ayini;

⁴⁴ Arkiyerey: Ortodoks kiliselerinde piskopos, metropolit gibi yüksek rütbeli papazlara verilen unvan

⁴⁵ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.127

10. Paskalya için et ve yumurta kutsama ayini;
11. Yumurta ve peynir kutsama ayini;
12. Genel oruçtan önce ilk Pazar günü af dilemek için iki ayin;
13. Daha bozulmaya başlamamış cenaze koymak için sıra ve son ayrılık ayini;
14. Yeni ikon için Piskopos ayini;
15. Papaz ve daha üstün papazları oturtma sırası;
16. Kilisede ayin okuyucunun ve kilise şarkıcısının oturması için ayrılmış sıra;
17. Papaz yardımcısını oturtmak için sıra;
18. Diyakozu oturtmak için sıra;
19. Rahibi oturtmak için sıra;
20. Şaraplı ekmek sunmadan sonra şükran ayini⁴⁶

5.2.6. VİDİN ŞEHRİNDEKİ İLK DERLEMESİ

Vidin şehrinde bulunduğu sırada, boş zamanlarını değerlendirmek için 1800-1803 yılları arasında bilgi ve kitap meraklısı Sofroniy, iki derleme yapmıştır. Bu derlemelerden biri dini içerikli, diğeri ise yüksek ahlak bilgisi üzerinedir. Bunları derlemesindeki amaç, Bulgar halkına aydınlanması için yardım etmek düşüncesidir.⁴⁷

⁴⁶ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.128

⁴⁷ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.131.

5.2.7. VİDİN ŞEHRİNDEKİ İKİNCİ DERLEMESİ

İkinci Vidin derlemesi aslında 440 sayfadır. Bugün ise 439 sayfası vardır. Baş sayfalardan birkaçı eksiktir, bir sayfa da orta yerinden eksiktir (166. kağıt yaprak). Derlemenin sonuna Sofroniy birkaç sayfa içerik ilave etmiştir, bugün onlardan sadece bir sayfa kalmıştır.

Bu derleme 1802 yılında yazılmış olan derlemeden tamamen farklıdır. Diğeri tamamen dini içerikli iken, bu derlemenin içeriği tamamen ahlaki eğitimidir. Derlemenin içerdiği yabancı kelimeler, eski Yunan kilise dili, Slav-kilise dili ile yazılmış derlemelere veya tamamen Yunan kitaplarına benzer. Sofroniy, dili Bulgar halk diline yakınlaştırmak için çaba göstermiş ve derlemede tüm yazıları, dil açısından, yeniden işlemiştir. Bu derlemede halkın anlayacağı basit bir dil kullanmıştır. Bu şekilde o derlemesini basit, cahil halk kitlelerinin anlayabileceği şekle sokmuştur.

Derleme üzerinde işlenerek yeniden şekillendirilmiş ve düzene konmuştur: 1.Ders verici hikayeler; 2.Sintip Filozof'un mitolojisi; 3.Ezop'un kinayeli hikayeleri, 4.Felsefi özlü sözler veya ahlaki hikayeler olmak üzere dört kısımdan ibarettir.⁴⁸

5.2.8. PAZAR İBRET DERSLERİ VE ORTODOKS İNANCININ DİNİ AKİDELERİ

⁴⁸ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.137

Daha 1926 tarihinde İvan Mollov'un ifade ettiği gibi, bu el yazısı eser, 1806'da basılmış olan ayin kitabı Pazar Ayinleri Derlemesi (Nedelnik)' nin ilk baskısıdır. Büyük ihtimalle Sofroniy'in onu 1803'den 1805'in sonuna kadar, aralıksız yazdığı düşünülmektedir. Bu derleme, zamanın Bulgar papazlarına dini ayinlerde yön verici yardımcı kitap olarak kullanılmak üzere yazılmıştır. Ortodoks dinine ait temel bilgilerin olduğu söz konusu kitapta amaç; papazların hazır bilgileri alıp, Pazar ayinlerinde ve bayramlarda kullanmalarıdır. Kitabın basılmasından sonra her kiliseye bir tane göndermeyi düşünür.⁴⁹

5.2.9. HER ÜÇ DİN İÇİN KİTAP- HIRİSTİYANLIK, MÜSLÜMANLIK VE ESKİ YAHUDİLİK

Bu kitap Sofroniy'in Bükreş'teki ilk dönemlerine aittir. Kendi isteğiyle mi, yoksa Romanya'da bulunan bir vatanseverin tavsiyesi üzerine mi yazıldığı bilinmiyor. Fakat Mayıs 1805 tarihinde kitabın birinci kısmı bitirilerek muhtemelen baskıya hazır hale getirildiği düşünülmektedir.

Kitabın yazılma nedeni, IX.yy. dan itibaren Bulgarların dinler hakkındaki ilgileriydi. Çünkü Bulgar hükümdarı Tsar Boris tahta geçer geçmez Hıristiyanlığı, Bulgaristan'da devlet dini olarak kabul ettirmiştir. O tarihten Sofroniy'in dönemine kadar olan süreçte bu konu Bulgarları hep

⁴⁹ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.149

çekmiştir. İkinci neden ise Sofroniy'in, Bulgarları Ortodoks dininin en mükemmel olduğuna inandırma yönündeki düşüncesidir.⁵⁰

Sofroniy'in üç din hakkındaki kitabı, aslında tamamen üç ayrı kısımdan oluşan üç başlık, üç kitaptır. Kitabın tamamı 352 sayfadan veya 88 kısımdan oluşur. Bu kitap sağlam Osmanlı kağıdına yazılmış, formatı büyük sekizliktir, okunaklı ve güzel ufak yazı ile yazılmıştır. Sofroniy kitabı kendine has sabırla ve daha da önemlisi Bulgar halkına olan borcunu ödemedeki halka yararlı bir iş yaptığını düşünerek yazmıştır.⁵¹

Kitabın ikinci kısmında Sofroniy'in amacı, okuyucularını Yahudi dini ve Yahudi ananeleriyle tanıştırmaktır. Kitabın ikinci kısmında, aşağıdaki konularda bilgiler verilmiştir:

Musevilikte doğum, erkekleri sünnet ettirme, ilk doğan çocuklar için bedel verme, Yahudilerin çocuklarını eğitime şekli ve Talmud kitabı hakkında bilgiler, yeryüzündeki canlılar, Yahudilerin sinagogları ve Allah'a yakarış şekilleri, Yahudi din adamları, Yahudi sofrası, Yahudi yemin etme şekli ve söz verme tarzları, Yahudi ayinleri ve değerleri hakkında bilgiler içerir.

Kitabın üçüncü ve son kısmında, üç dini birbirinden ayıran özellikler verilmiş ve kitabın bu kısmının başlığı "İslam Dini ve Muhammed'in Din Sistemi" olarak adlandırılmış. El yazması kitabın 173 sayfasını oluşturur. Bu kısım kısa bir Sofroniy önsözyle başlar, önsöz 180. ve 181. sayfalardadır. Önsözün hemen ardından, kitabın başlıklarını kullanma kılavuzu da 182. ve

⁵⁰ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.161.

⁵¹ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.164.

184. sayfalarda yer almıştır. Kitabın gerçek başlıkları 185. sayfadan başlar ve ciltlenmiş kitabın 352. sayfasında sona erer.⁵²

Günümüze kadar kitap bütün olarak basılmamış, ve başlıkları yayınlanmamıştır. P.Oreşkov'a göre, el yazısı kitabın üçüncü bölümünde aşağıdaki konulardan söz edilmektedir:

Hz.Muhammed'in doğumu ve hayatı, göğe çıkması, mucizeleri, "Kabe" hakkında bilgiler, "Muhammediye" kitabı hakkında, Kuran'da yazılı olan peygamberin yalancı, sahte olması, "Kuran'ın" tarzı, Tanrı hakkındaki sözleri, İslam dinine göre bazı hayat öncesi nesnelere ve melekler hakkında bilgiler verilmiştir. Şeytanlar, ruhlar ve benzeri konular İslam dininin anlayışına göre anlatılmıştır.

Kitabın sonuna doğru Nuh'un gemisi, Tufan, Hıristiyanlar ve Meryem Ana, dünyanın sonu ve Dabbetül arz hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun dışında güneşin doğması, tövbe istiğfar etme, gök kapısının kapanması, gelecek olan dünya karanlığı, son mahkeme, günahkar Müslümanların sorguya çekilmeleri, Arafat, cennet ve cehennem hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Hz.Muhammed'in mezarı ve kemikleri, Kuran'ın isimleri hakkında, Hz.Muhammed'in öngörülleri, dünyanın sona ermesinden önceki alametler ve Hıristiyanlığın yok olması hakkında bilgiler vardır. Kuran'ın öğretilmesi, kadınla bir yere gelme olayı, hadım edilmişlerde cinsel hayat, haram ve helal hakkında bilgiler, sultan'ın oğullarının sünnet edilmesi İslam dinine kabul edilme, aile hayatı, bayram ve azla yetinme, bedbahtların

⁵² Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.165.

bayramlaşması, boşanmalar, defin ve mezarlıklar, İslam bayramları ve İslam dininde siyasi bayramlar hakkında bilgiler, dervişlik ve onların dini anlayışları, İslam dininden sapmalar ve daha birçok konu hakkında bilgiler verilmiştir.

İslam dinine ithaf edilmiş olan bütün bölüm, aslında bir tercümedir. Bu kitap “İslam Dininin Durumu ve Sistemi” kitabının tercümesidir ve 1674 -1723 tarihinde Rusya’ya göçetmiş olan Romen piskopos Dimitir Kandemir tarafından yazılmıştır. Bu kitap 1722 tarihinde Petersburg’ta basılmıştır. Büyük ihtimalle Sofroniy Bükreş’te bulunduğu bir nüshadan tercüme etmiştir.⁵³

5.2.10. AYINLERDE KULLANILAN PAZAR AYINLERİ DERLEME “KİRİAKODROMİON”(HAFTALIK KONUŞMALAR)

Sofroniy, yazdığı tüm eserler arasında yalnızca bu ayin derlemesi eserinin basıldığını görme mutluluğunu yaşamıştır. Eserin baskısından sonra uzun zaman beklediği mutluluğu yakalamıştır: Amacı bütün Bulgaristan’da her Bulgar kilisesinde, basılmış bir ayin kitabı bulundurarak, her papazın onu istediği zaman Pazar günleri ayinlerinde, her bayramda yılın herhangi bir gününde istediği zaman kullanmasını sağlamış olmaktadır. Bundan önceki yazdığı eserlerde bu amacına ulaşamamıştır. Şimdi yazdığı ve bastırıldığı bu kitap son derece değerli ve en önemlisi tam zamanında yazılıp, bastırılmıştır. Kitap, her Bulgar papazının anlayacağı günlük Bulgar dilinde yazılmıştır.⁵⁴

⁵³ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.166.

⁵⁴ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.167.

O günün papazlarının, mevcut olan eski Bulgar kilise dilinde yazılmış eserleri ve Yunanca yazılmış eserleri kullanmaları mümkün değildir. Bu tarz kitaplar çoktur: Konstantin Preslavski'nin "İbret Verici Dini Sözler" kitabı, Teofilakt Oxridski'nin "İncil Metinlerinin Açıklamaları", ortaçağ yıllarından kalma "Kilise Adamları için Methiyeler" derlemeleri, Maksim Grek'in "Eserleri, Damaskin Studit'in "Define" derlemesi ve benzerleri vardır ama kullanılamazlardır.⁵⁵

Belirli bir zamana kadar Sofroniy'in "Haftalık Dini Konuşmalar" (Nedenlik), Nikifor Kiriakodromion'un aynı adlı eserinin kısmen veya tamamen tercümesi sanılır. Bazı ilaveler yapılmış ve başkaları tarafından açıklamalar eklenmiştir. Aslına bakılırsa Sofroniy, Nikifor'un derlemesinin sadece başlığını almıştır. Amacı, okurunu biraz olsun ferahlatmak ve Bulgarların da kendi dillerinde ayin kitabı var duygusunu yaşamak ve yaşatmaktır.

Sofroniy'in, "Kiriakodromin, Kilise Ayinleri Derlemesi" 273 sayfadan oluşur. Formatı 4 derecedir. İlk altı sayfasına numara verilmemiş, ondan sonra gelen 266 sayfası 1'den 265'e kadar numaralandırılmıştır. Bir numara fazla gelmiş çünkü 68 diye iki defa numara verilmiş, son sayfaya numara verilmemiştir.

5.2.11. VATANDAŞ KEPAZELİĞİ

⁵⁵ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.168.

“Vatandaş Kepazeliği” kitabının ortaya çıkmasıyla Sofroniy, halkın temsilcisi ve aydınlatıcısı, kitap yayıncısı, kilise ve siyasi özgürlük için savaşıyor kişi, ateşli Rusya yanlısı ve ilk Bulgar sosyologu olarak da tanınmaya başlanmıştır.

Profesör Teodor Balan bu eserin tercüme olduğunu yazmıştır ve onun fikri kabul edilmiştir. Daha sonra bu şekilde olmadığı anlaşılmıştır. Onun içinde iki temel hata ortaya çıkmıştır. Birincisi akademisyen Teodor Balan’ın verdiği başlıkla Sofroniy’in verdiği başlık farklı Latin kitapların başlıklarıdır. Bunların yazarları da farklıdır, yazıldıkları dönemler de farklıdır.⁵⁶

Kitap XVII. yy.’ın 30’lu yıllarında yazılmıştır. Kitabı yazan Papanın yanında görevli bir papazdır. İlk baskısı 1631 yılında Roma şehrinde gerçekleşmiştir. Zamanın isteklerine çok uygun düşen, iktisadi ve siyasi şartlara cevap veren ve sınıflar arası savaşın ateşlendiği döneme rast gelen bu kitabın Batı Avrupa’da, kısa zamanda birkaç baskısı yapılmıştır.

Sofroniy’in yaratıcılığına baktığımızda en çok dikkat çeken nokta onun Uyanış Çağı ilkeleri doğrultusunda hareket ettiğidir, dolayısıyla Bulgar halkının ulusal bilinci ve eğitim konusunda ilerlemesini göz önünde bulundurarak eserlerini bu doğrultuda yazmaya çalışmıştır.

⁵⁶ Bkz.:V.Sl.Kiselkov.a.g.e. s.186.

6. OSMANLIDA BİR PAPAZ (GÜNAHKAR SOFRONİ'NİN ÇİLELİ HAYAT HİKAYESİ)

6.1. EDEBİ TÜR OLARAK OTOBİYOGRAFİ

Sofroniy Vraçanski'nin tek ve tam anlamıyla orijinal eseri “ Osmanlıda Bir Papaz” (Günahkâr Sofroniy'in Çileli Hayat Hikayesi) başlıklı otobiyografisidir. Muhtemelen Romanya'ya gelmesinin ilk yıllarında yazmış olduğu otobiyografisi daha çok bir günah çıkarmayı andırır. Doğduğu yerleri terk etmeyi Sofroniy Vraçanski, işlenmiş ağır bir günah gibi algılar. Dini yönetici olarak görevini yerine getirmediği düşüncesi ona azap çektirmektedir ve bu düşünce onu, geriye dönüp, uzun ve güçlüklerle geçen hayatına bir göz atmasına neden olur. Eser XVIII. y.y. Bulgar topraklarındaki zor şartların hayatın yaşanılmayacak halde olduğunu aksettirmektedir.⁵⁷

“Osmanlıda Bir Papaz” otobiyografisi, Sofroniy'in kendi kişiliğini de ortaya koymaya çalıştığı bir eserdir. Sofroniy kendisini merhametli, sabırlı, açık sözlü, samimi, hassas ve en önemlisi halkına karşı görevini yapma duygusu olağanüstü gelişmiş bir kişilik olarak gösterir. Bu eserde eski zaman yazılarının bazı işaretlerinin bulunmasına rağmen, eser çağdaş yazarların hassasiyetlerini yansıtır.

Eser, tür bakımından otobiyografi olup, Aydınlanma Dönemi hümanist edebiyatı anlatımı ile bağlıdır. İlk neşriyatı, Georgi Sava Rakovski tarafından “Dunavski Lebed” gazetesinde yapılmıştır. (1861 tarih ve 55-62 sayı)

⁵⁷ Bkz.:Georgi SANEV, Reçnik Na Bılgarskata Literatura, Sofya, 1982, s.327.

Ortaçağ'da otobiyografi, sadece Bulgar yazarları tarafından değil Bizans yazarları tarafından da ayrı bir edebi tür, bir edebi çeşit olarak bilinmiyormuş. Bilindiği kadarıyla, halkına ve nesillere ilk otobiyografiyi bırakan yazar Petır Parçeviç'tir. Çiprovtsi köyünde doğan Parçeviç 1674 tarihinde Roma'da ölmüştür. Parçeviç Balkan halkları arasında ve Romanya'da Katolik dininin ateşli yayıcısı olarak ünlenmiştir. Bir diğer önemli yönü de Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki halkların bağımsızlığı için canla başla mücadele etmesidir.

Otobiyografisi Latince yazıldığından ve basılmış olmadığından dolayı, Bulgarcaya da tercüme edilmediğinden dolayı Bulgar edebiyatının XVIII-XIX yy.'larda gelişmesindeki değişimine hiçbir etkisi olmamıştır. Yazılmış ikinci Bulgarca otobiyografi Silistre'li bilgin Parteniy Pavlov'unkidir. Bulgaristan'daki kötü siyasi ve kilise şartlarından dolayı, hayatının daha ilk yıllarında papaz olmaya mecbur kalmıştır. Sırp kilisesinin gayretli taraftarı olmasından dolayı hayatını 1760 tarihinde, Avusturya Sırplarının kilisesinde piskopos naibi ve piskopos olarak Sremski Karlovtsi'de noktalamıştır. Otobiyografisi de Slav kilise dilinde yazıldığından hiçbir etkisi olmamıştır.

Sırasıyla üçüncü ve tanınma derecesine göre birinci otobiyografi, Sofroniy Vračanski'nin otobiyografisidir. Sofroniy'in otobiyografisine "Osmanlı'da Bir Papaz" (Günahkâr Sofroniy' in Çileli Hayat Hikayesi) adını vermesinin nedeni, ortaçağda yazılan ve birçok Hıristiyan azizinin, çölde avare gezen, kiliselerde hizmet eden, kendi inançlarının kurbanı olan kişilerin yazdığı otobiyografilerde "ızdırap çekenler" adı verilmiş olmasından kaynaklanır. Ortaçağda yazılan otobiyografilerle Sofroniy'in yazmış olduğu

eser arasında içerik ve kompozisyon düzenlemesi ve yazılışı bakımından hiçbir benzeşme yoktur. Ortaçağda yazılanlar destanlaştırılmış, fanteziler ve mistik, tasavvufun egemen olduğu otobiyografilerdir. Sofroniy'in otobiyografisi çağdaş otobiyografiler kategorisindedir. Sırp yazar Dositey Obradoviç'e göre burada, okumuş insanların yazdığı şairane bilgiler, itiraf ve tövbeler, pozitif bilgileri sevenlerin, aydınlanma için can vermeye hazır kişilerin, sosyal ve kültür alanında kendi milletlerinin ve bütün insanlığın ilerlemesi için uğraşı veren okumuş insanların yazıları vardır.

Sofroniy 1783 tarihinde Laypsig şehrinde basılan "Dimitir Obrenoviç'in (Papaz adı Dositey) Hayatı ve Maceraları" eserinden esinlenerek otobiyografisini yazmış olabileceği düşünülmektedir. Fakat Sofroniy'in otobiyografisi, Dositey'in otobiyografisinden farklıdır. O, günümüz Bulgar edebiyatı unsurlarının hepsini taşıma açısından, orijinal Bulgar edebiyatı eseridir. Sofroniy bu eseri yazarken yabancı hiçbir eserin etkisi altında kalmamıştır. Örneğin ortaçağ yıllarında yazılmış olan otobiyografileri taklit etmemiştir, çünkü onlarda çoktan ölmüş kişilerin idealleştirilmiş hayatları verilmektedir, burada ise tam tersi vardır. Dolayısıyla Dositey Obradoviç'in otobiyografisine benzemez. Sofroniy kiliselerde bulunan, mahalle mekteplerinde okumuş, Bulgar damaskincilerin yetiştirdiği bir kişidir.

Bundan başka Sofroniy otobiyografisini yazarken, hiçbir yabancıyı taklit etmemiştir, çünkü o hayatını yazarken tamamen kendi hatıralarının etkisindedir. Hatıraları, günlük yaşamla karışmış, çocukluğunun erken yaşlarından yaşlılık günlerine kadar olan olayları unutmamıştır, olayları kendi

görüşü ve kendi tasavvuru ile işlemiş, insanları kendi görüşü ile değerlendirmiştir.

Ortaçağ otobiyografileri idealleştirilmişler, sanki olağanüstü insanlarmış gibi terennüm edilmişlerdir. Onların konusu olan kişiler çok derin din adamları, inzivaya çekilmiş, inancından dolayı eziyet görmüş, kilise tarafından kudretli gücün insanları ve azizler olarak ilan edilen kişilerdir. Sofroniy kendi insanları hakkında konuşurken, gerçek olmayan şeyler ilave etmeden, zamanında iyi tanınan kişiler için yazılmış olan otobiyografilere inanır, onlarda daha fazla gerçekçilik bulur, hayatın gerçeğini anlatan kişiler gibi onlara inanır. Ortaçağ otobiyografilerinin tam aksine Sofroniy'in otobiyografisi, Türklerle ilgili bölümler dışında gerçek olaylar üzerine yazıldığı düşünülmektedir. Burada yazar öncelikle sadece kendisinden söz eder, kendini sıradan bir insan gibi tasvir eder. Kendini Tanrı'nın, piskoposların, kaderin ve kilisenin bir oyuncacıymış gibi değil, bir takım mistik olayların fantastik hadiselerin, rüyaların, kâhinlerin, ispatı mümkün olmayan mucize ve falların etkisi ve yardımı altındaymış gibi yazmaz.

6.2. "OSMANLI'DA BİR PAPAZ" ESERİNDE OLAYLAR

Sofroniy, otobiyografisine doğduğu yer ve ailesiyle ilgili bilgiler vererek başlar. Küçük yaşta annesiz kalır ve babası Sofroniy'in asla sevemeyeceği üvey annesiyle evlenir. Fazla gelişmemiş olan köyünde yaşlılarına göre daha geç yaşta okula başlar

“Dokuz yaşıma bastığımda beni okula gönderdiler. Genellikle hasta ve güçsüz olduğumdan daha önce göndermelerine imkan yoktu. İlim tahsil etmeye gittiğimde büyük çaba ve zeka gösterdim ve çok geçmeden de okumayı öğrendim”⁵⁸ diye ifade eder.

Babası öldüğünde 11 yaşındadır ve amcası tarafından evlat edinilir. 17 yaşına geldiğinde ise amcası ve yengesini de kaybeder. Aile celep olduğu için amcasının alacaklarını toplamak için İstanbul'a gitmek zorunda kalır.

Anadolu yakasına geçmek için yola çıktığında ise yeniçeriler tarafından yakalanıp, nedenini belirtmediği bir sebeple öldürülmek istenir. Sofroniy olayları ve yaşadığı olumsuzlukları ayrıntıya girmeden anlatır ve neredeyse başlamadan bitirir. “Güreş tamamlandıktan sonra ise sultan kapısıyla, sultan sandallarının bağlı olduğu Yalı Köşkü arasında kendimizi bulduk ve öldürülmek istendik” der. Fakat Cebeciler Köşkü de denilen Yalı Köşkü'nün Osmanlı saray törenlerinde önemli bir yeri vardır. Donanma sefere çıkarken padişah Kaptan-ı Deryaları, Donanma Serdarlarını bu köşkten uğurlardı. Bu uğurlama törenlerinde de şenlikler köşkte ve çevresinde yapılırdı. Sefere çıkacak donanma önce Beşiktaş'ta demirler, oradan Müneccimbaşı'nın uygun göreceği günde Yalı Köşkü'nün önüne gelir ve top atarak padişahı selamlardı. Gemisinden kayıkla ayrılarak köşke gelen kaptan paşaya padişah tarafından kürk giydirilir ve bir hançerle ödüllendirilirdi. Bundan sonra kaptan paşa gemisine döner, top atışlarına devam ederken Top Kapısı'ndan da ona cevap verilirdi. Dolayısıyla bir yabancı'nın Yalı Köşkü

⁵⁸ Bkz.:Vraça'lı Sofroni. Osmanlı'da Bir Papaz. Türkçeye çeviren:Aziz Nazmi Şakir-Taş. Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003. s.9.

çevresinde amaçsızca gezindiği durumda yeniçerilerin kendilerini uyardıklarında garipsenecek bir durum yoktur.

Anadolu yakasına geçmek isterken yaşadıklarını anlatırken de bu tarz bir anlatım tekniği kullanır. Bir anda bir bostancı tarafından yolu kesilir, sonra yeniçeriler öldürmek ister, tam onlardan kurtulduğunu düşünürken de sapıkların eline düşer. En sonunda Yahudilerin yardımıyla kurtulup toplaması gereken paraları toplayıp köyüne döner. Yazar genç ve yakışıklı olduğunu belirtir ve bunu bu olayı anlatarak tamamen destekler çünkü öyle olmasıydı bu sapıklığın Sofroniy'in başına gelmeyeceği sonucunu okuyucunun zihninde oluşturur.

“Köye Dönüş ve Pranga” başlığı altındaki bölümde köyüne döndükten sonra onu bekleyen zor günleri anlatır. Amcasının borcundan dolayı alacaklılar Stoyko'dan bu borcu ödemesini isterler. Stoyko'nun da parası olmadığı için de evindeki her şeyi götürürler. Ayrıca eşyaları sakladığını iddia ederler, bunun üzerine kadı, Stoyko'yu falakaya yatırıp üç gün de hapis cezasına çarptırır.

Okuyucuya günahsızlığının kanıtını sunmak için Sofroniy, köy ağasının suçsuz olduğunu bildiğini ve kadıya izin vermediğini söyler. Fakat asli görevi, ahali arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmek olan ve padişah beratı ile tayin olunan kadılar, sultanın emrettiği her hususta hüküm vermekle yetkili kılındıklarından idarî, malî, askerî, beledî gibi işlerle de meşgul olmaktaydılar. Osmanlı kadısının İslâm devletleri içinde özgün bir yeri ve

konumu olup adliye ve mülkiye görevlisi idi. Dolayısıyla bir köy ağası kadının verdiği hiçbir hükmü eleştirme ve engelleme cüretini kendisinde göremezdi.

Hikayenin devamında çok geçmeden de akrabalarının baskısıyla 18 yaşındayken evlendirilir ancak sıkıntılı günler devam eder: “Hiç param kalmamıştı ama zanaatıma güveniyordum, borcumu ödeyene kadar ne yoksulluklar çektim bir bilseniz, ihtiyaçlarımı karşılayamıyor, acınacak bir hayat sürdürüyordum, eşim olacak kadın da bana söylemediğini bırakmıyordu, çünkü biraz gururluydu” diyerek o günlerini anlatır.⁵⁹

Otobiyografisinin devamında Sofroniy papaz olabilmek için verdiği mücadeleden ayrıntılı olarak bahseder. Papaz olabilmek için belirli bir para ödemesi gerekir ancak parası yoktur ve Bulgar çorbacılarının yardımıyla gerekli parayı toplayıp 1762 yılında papazlık görevine atanır. Bu sefer diğer papazlarla sorunları başlar çünkü onların okuma yazması yoktur ve çiftçilikle uğraşmaktadırlar. Çok geçmeden diğer papazlar Arkirey’e (piskopos) Sofroniy’i şikayet ederler. Piskoposun yardımcısı ve çevresi de zaten cahil ve okuması olmayan insanlarla doludur. Sofroniy’in işine son verilmesine de “birkaç sene huzursuz bir yaşam sürdürdüm” cümlesiyle yaşadıklarını özetle anlatan olaylar yoluyla aynı zamanda o dönemde yaşanan maddi sıkıntılar insanların kötü ekonomik durumu ve gerek eğitim gerekse sosyal farklılıklardan dolayı kaynaklanan çekememezliklerden örnekler verir.

“Türk-Rus Savaşı” başlıklı bölümde 1768 yılındaki Türk-Rus Savaşı anlatılır. Türklere karşı beslediği olumsuz duygularını açık bir şekilde ifade

⁵⁹ Vračalı Sofroni. a.g.e. s.12.

etmekten çekinmez ve Türkleri Arapların bir kavmi olarak görür. “Ne diyebilirim ki bu....akın akın gelmeye başladıklarında, o gözü dönmüş vahşi Hacerilerin, Hristiyanlara yapmadıkları kötülük kalmadı, akıllarına ne geldiyse yaptılar, çok insan katlettiler....” der.⁶⁰

Onun gözünde Türkler vahşi ve Hristiyanları katleden bir kavimdir. Türklerin uyguladığı vahşeti genelden bireye indirerek kendisinin de çok defa dövüldüğünü belirtir: “ akşamları eve dönerken kaç defa yakalanıp dövüldüm, başımı yardılar, öldürmek istediler ama Tanrı beni korudu” der.⁶¹

Savaş esnasında Sofroniy konaklama başvuruları için tezkereler yazmakla görevlidir, ancak Türk paşaları, yazarın belirtmediği nedenlerden ötürü bir çok sefer onu öldürülmek isterler fakat her seferinde bir şekilde kurtulur. Türk olmayanların durumunu ise şu ifadeyle belirtir: “biz reayayız, her zaman tavşan gibi korkarız.”⁶²

“Ya On Kese Para Getirirsiniz Ya Da Sizi Keserim” başlığı altında Silistreli Bekir Paşa'nın köylerden topladığı haraç anlatılır. Sofroniy, istenen parayı veremediği için tekrar hapsedilir. Paşanın, sultana şikayet edilmesi ise halk arasındaki korkuyu daha da büyütür. Hapisten kurtulduktan sonra yakalandığı hastalıktan kurtulabilmek için İstanbul'a kadar gittiğini “Hastalık” başlığı adı altında anlatır.

⁶⁰ Vraçalı Sofroni, a.g.e. s.14-15

⁶¹ Vraçalı Sofroni. a.g.e. s.15

⁶² Vraçalı Sofroni. a.g.e. s.15

“Koyunların Getirdiği Bela” bölümünde 1787-91 yılları arasında Türklerin Rus ve Almanlarla savaşı anlatılır. Ayrıca oğlunun ticarete uğradığı zararlardan bahsederken, bağlı bulunduğu kilise papazı tarafından ayin icra etmesinin yasaklanmasını anlatır. Ayrıca tekrar bulaştığı koyun satma işinde yaşanan karışıklıklardan dolayı yaşadığı sıkıntıları ayrıntılarıyla anlatır. Elinden geldiğince herkese yardım etmeye çalışmasına rağmen piskopos tarafından ayin yönetmesine izin verilmeyen Sofroniy bu durumdan dolayı çok üzülür. Karınabat'ta papazlık görevi devam ederken daha önceleri arasının açık olduğu eski bostancıbaşı yeniden göreve gelince Sofroniy tekrar idam cezasıyla karşı karşıya kalır. Ancak her seferinde olduğu gibi hristiyanların bostancıbaşına yalvarmalarıyla özgürlüğüne kavuşur. Olayların devamını “ Asılmaktan Nasıl Kurtuldum” bölümünde “bu olayların üzerinden fazla geçmemişti ki başımı bundan daha korkunç ve muazzam bir bela sardı”⁶³ cümlesiyle ifade eder.

Çok geçmeden Vraça piskoposu Kır Serafimi Efendi ölür ve Tırnova piskopos yardımcısı, Sofroniy'i Vraça piskoposu yapmak istediklerini söyler.”Papazlığa 1762'nin Eylül ayının birinde bir Pazar günü atanmışım, arkireyliğe ise 1794'ün yine eylül ayının 17'sinde, yine bir Pazar gününde atandım, arkirey olduğum o gün metropolitlikte büyük sevinç yaşandı”⁶⁴ der.

“Pazvantoğlu İsyanı” bölümünde Vidin ayanı Pazvantoğlu'nun İmparatorluğa karşı savaş açması anlatılıyor. Ayrıca Sofroniy'in nihayetinde

⁶³ Vraçalı Sofroni. a.g.e. s. 25

⁶⁴ Vraçalı Sofroni. a.g.e. s.30

Piskoposluğa ulaşıp göreve başlamasıyla Bulgarca düzenlediği ayinler dolayısıyla halk tarafından gördüğü saygıyı vurgulamaktadır. Çok geçmeden başlayan veba salgını halk arasında korkuya neden olur.

“Vidin Kuşatması” bölümünde 1796 yılında Pazvantoğlu ile Rumeli Valisi Mustafa Paşa'nın ordusu arasındaki savaş anlatılır. Osmanlı askeri Vidin'i ve Pazvantoğlu'nu ele geçirmek için neredeyse tüm güçlerini seferber eder, en sonunda 300 bin askerle Vidin'in kuşatıldığı anlatılır ancak her seferinde Pazvantoğlu galip gelir. Bu kuşatmalar esnasında halkın yaşadığı trajedi ve çaresizlikler, paşaların askerlerinin soygunculukları üzerinde durur. Sofroniy de sürekli yer değiştirerek kendini güvenli bir yerde saklama ihtiyacı hisseder. Ayrıca Kırçalililer olarak bilinen çetecilerin saldırıları da halk arasında güvensizlik ve korku yaratır.

1800 yılında Sultan'ın ordusu tekrar Pazvantoğlu'na saldırır, ancak ordunun Vidin'e yaklaşmasına fırsat vermezler. Bu arada Sofroniy de üç yıl boyunca Vidin'de piskoposluk yapar ve kendi bölgesine Vraça'ya dönmek için izin talep eder. Kırçalililer Pazvantoğlu'nun izniyle Eflak tarafına geçip Krayova ve köylerini yakıp birçok insanı kılıçtan geçirir.

Kendi bölgesine geçemeyen Sofroniy de Krayova'ya gitmek zorunda kalır. Ancak Krayova'dan Bükreş'e geçmek zorunda kalır çünkü Kırçalililerin korkusundan bölgesine dönemez. Bükreş'te Macar-Eflak piskoposu Dositey'i ziyaret eder ve ona Vidin'de kaldığı yıllarda neler çektiğini, tüm dertlerini anlatır: “Başlangıçta nasıl aldatılıp piskoposluğu pahalıya, ellibeş keseye devralmak zorunda kaldığımı, dört senedir piskoposluğuma gitmediğimi, ne

para tahsil edebildiğimi, ne de miri parasını teslim edebildiğimi, bunun faizini ödeyemediğimi ve bundan dolayı borcumun seksen keseyi aştığını, Kırçalı ve Pazvantoğlu haydutları bölgemi yaktığı için ortalıkta köy kalmadığını, halkın Eflak'a ve başka taraflara dağıldığını ve Sinod'un (kilisenin ruhani işlere bakan kurulu) bütün bunlara inanmayıp her şeyin tamamen ödenmesini istediğini, bu piskoposluk bölgesiyle ve bu borçla baş edemeyeceğimi anlattım”⁶⁵der.

Piskopos Dosidey de Sofroniy'in anlattıklarına inanıp Vraça Piskoposluğundan istifa etmesi konusunda yardımcı olur. Ancak bu en son bölümde istifa etmesinden sonra Hristiyan cemaatinin yanında sonuna kadar kalmadığı için vicdan azabı çeker. Otobiyografisini de şu cümlelerle bitirir: "Şimdi bu yüzden, bizim Bulgar dilinde birkaç kitap yazayım diye gece gündüz çaba sarf ediyorum. Ben günahkar, onlara kendi ağızla faydalı vaazlar vermeye imkan bulamadığım için yazdıklarımı okuyup faydalansınlar ve Tanrı'ya hakir bedenlerinin cahilliğini ıslah etmesi ve çalışanı bağışlaması için dua etsinler ki kıyamet gününde bizlere sağ tarafta durmak nasip olsun” der.

Sofroniy'in ünlü otobiyografisi Sofroniy'in tüm hayatı boyunca yaşadığı olumsuz olayları ve ızdıraplı piskoposluk günlerini anlatsa da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki günlük yaşamın zorluklarını, reayanın konumunu, halkın ekonomik durumunu, dini, sosyal farklılıkları, İmparatorluktaki iç çatışmaları bazen ayrıntılarla bazen iki cümleyle geçiştirerek anlatır. Özellikle Türklerle

⁶⁵ Vraçalı Sofroni. a.g.e s.48

ilgili olumsuz bakış açısını vurgulamak amacıyla Türklerin gaddar, acımasız, adaletsiz, yağmacı yönlerini açığa çıkaran olaylardan örnekler sunar.

Dürüst bir Hristiyan din adamı rolündeki Sofroniy, halkı için sürekli mücadele eden, sürekli olumsuz olaylar yaşayan, Tanrı'nın yardımıyla ölümlerden dönen bir tip olarak karşımıza çıkar. Halkı için gereken mücadeleyi vermekte başarılı olamayınca kendini de eleştirmekten çekinmeyen Sofroniy'in böyle durumlarda vicdan azabı çektiğini özellikle vurgulaması dikkat çekicidir.

Zaman olarak 18. Yüzyılın ikinci yarısını ve 19.yüzyılın birinci yarısını kapsayan zaman tüm otobiyografi boyunca koyu renklerle anlatılır. Tarihi zaman daima Sofroniy ve halkın sıkıntılarını ve hayatta kalma mücadelelerini simgeleyen unsur konumundadır. Ayrıca Osmanlı'nın düşüş dönemi olduğu için bazı Osmanlı görevlilerinin sorumsuz davranışlarının çoğaldığı veya Vidin ayanı Pazvantoğlu'nun Sultan ordusuyla savaşı veya Kırcalililer çetesi olarak bilinen ve İmparatorluğa karşı gelmekle bilinen tarihsel olaylara ışık tutan bir süreç konumundadır.

6.3. "OSMANLI'DA BİR PAPAZ" ESERİNDE ÜSLUP

Sofroniy'in otobiyografisi, Bulgar halkının o devirdeki durumuna bakışının hikayesidir. Bu anlatımıyla Aydınlanma dönemi edebiyatını göz önüne sermektedir. Aydınlanmacılar, sadece halkı aydınlatmayla kalmayıp, onun çok ağır yaşamını da aksettirmektedirler. Eser tek bir hayatın anlatılması gibi görünse de aslında Bulgar halkının hayatından kesitlerle

zengindir. Zamanla geniş halk kitleleri arasında derin yankı uyandırmış olup, çok açık eğitici yönlendirme rolünü oynamıştır.

Otobiyografisini yazmaya karar verdiğinde, tüm olayları yazmaya karar vermiştir. Eserde Kotel kasabasında doğumundan, Romanya'da bulunduğu son günlere, ölümüne kadar olan tüm olayları yazmaya karar vermiştir. Okurken insan üzerinde en büyük etkisi, otobiyografinin başından sonuna kadar hep kendinden ve başına gelen azap ve eziyetlerden bahsetmesidir. Bu olayları da anlatırken ne bir akrabasının hayat ve yaşamından, ne ilginç olan herhangi birinden, ne kendi papaz arkadaşlarının hayatından veya herhangi bir Kotel kasabalısından, onların geçim kaynaklarından, yaşamlarından, ananelerinden, içtimai hayatından hiçbir şeyden bahsetmemiştir. Vidin'deki, Vratsa'daki kişilerden de hiç bahsetmemiştir, birkaç sözden sonra hemen kendini anlatmaya döner.

Eserin edebi yönüyle ilgili gerçekçi bir yaklaşım sergilemeseler bile Bulgar araştırmacıları, Sofroniy'in otobiyografisinin sanatsal değerinin çok büyük olduğunu iddia ederler. Belki de onun gerçekçi karakteri, dünyevi olması, yeni Bulgar dili ile yazılmasından dolayı, Bulgar edebiyat tarihçilerine göre Paisiy'in yeni Bulgar dili ile 1762 de yazmış olan "Slav Bulgar Tarihi" kadar değerlidir.

Bulgar tarihçileri, özellikle de Bulgar Aydınlanma dönemini araştıran tarihçiler Sofroniy'in otobiyografisini Bulgar topluluğunun, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında hayatını yansıtan bir eser olduğundan dolayı yüksek değer verirler. Bu eserde onlar, Kotel kasabasındaki eğitim hakkında değerli bilgiler

bulmaktadırlar. Türk eşrafının, bazı güvenlik memurlarının kanunsuz işleri ve keyfi muameleleri hakkında bilgi bulmaktadırlar. Özellikle Kuzeybatı Bulgaristan'daki karışıklıklar zamanında, Vidin paşası Osman Pazvantoğlu ve İstanbul'daki hükümet arasında meydana gelen savaş esnasında olan haksızlıklar hakkında bilgi edinirler. Sofroniy'in hayatını araştıranlara göre bu otobiyografiyi en önemli ve hiçbir şeyle değiştirilemeyecek kadar değerli kılan, insanların ve yazarın hayatı hakkında bilgi kaynağı olmasıdır.

Sofroniy otobiyografisini, Bükreş şehrine gelirken anlattığı hikayesiyle bitirir, sonra edebi faaliyetlerini ve Romanya'da yaşayışını anlatarak devam eder ama eserin yazıldığı yer ve şehri belirtmez. Bundan dolayı araştırmalarda, otobiyografinin Bükreş'de başlamış ve orada bitmiş, fikri üstün gelmiştir. Eserin, başkent Bükreş'ten kilometrelerce uzakta bulunan bir manastırda yazıldığı düşünülmektedir. Bu manastıra Sofroniy yüksek Romen kilisesi tarafından başpapaz olarak 1811 tarihinde atanmıştır. Bu atanma Rus General Kamenski'nin de ricası üzerine yapılmıştır. Bundan dolayı 1811 yılının başından 1813 yılının ortasına kadar olan zamanda, yani 1812 yılında yazılmış olacağı fikri kabullenilebilir.

Sofroniy'in otobiyografisini yazma amaçlarına gelince bu konuda onu yazmaya teşvik eden diğer nedenler arasında 1803 ve 1810 yılları arasında Romanya'da bulunduğu sürece, Bulgar ilticacıları tarafından teşvik edilmesi yer almaktadır. Romen iktidar ve yöneticileri tarafından da yazması istenmiştir. Rus askeri ve asker olmayan kişiler tarafından da böyle eserler yazarak, geçmişi anlatması, halkının Türk egemenliği altında köle olarak yaşatıldıklarının yazılması istenmiştir. Nerede doğduğu, nerede tahsil

gördüğü; gençliğinde doğduğu yerde neyle meşgul olduğu; Vratsa şehrine piskopos görevine nasıl seçildiği, hiç bir Bulgar piskopos olarak seçilemezken, kendisinin bu göreve nasıl seçildiği; Bulgaristan'da Piskopos ve metropolit makamları sadece Yunanlılara emanet edilirken veya Yunanlaşmış başka millet mensuplarına emanet edilirken onun bu makama nasıl geldiği; neden Piskoposluk bölgesini İstanbul patriğinin izni olmadan terk ederek Vidin şehrine gittiği, Sultan Selim, Pazvantoğlu ile anlaştıktan sonra neden Vratsa şehrine dönmediği de Romanya'ya gittiği, Piskoposluk makamından neden vazgeçtiği, halkının geleceği için ne düşündüğü gibi birçok soruya cevap vermek zorunda kalmıştır. Hayatını yazmaya karar verdiği zaman acaba Dositey'in otobiyografisi gibi bir şey mi yazması istenmiş, o da böyle mi planlamış, bu konuda bilgi yoktur. Bütün hayatını incelikleriyle 1811-1812 yıllarına kadar anlatmak yerine, kısaca anlatmayı tercih etmiştir. Teferruatlı olarak anlattığı yerler, kendi başına gelen can sıkıcı olayları, 1803 yılına kadar başından geçen tehlikeleri, çocukluk ve ergenlik dönemindeki fakirliklerini anlatmıştır. Bunun için onun yazdığı eser otobiyografi ve yaşam öyküsünden çok kendi şahsi, çileleri hakkında bir uzun hikayedir. Bu uzun hikâyede Kotel kasabasında, Karnobat Vratsa ve Vidin şehirlerinde başından geçen olumsuzlukları yazmıştır.

Otobiyografisinde, kendi hatalarını, vatandaşlarının hatalarını, ilticada bulunan Bulgarları, Piskopos rütbesini mizahla yazar. Bunlardan birkaç örnek verelim: Üvey annesi hakkında ve Kotel kasabasındaki daha uzak akrabaları hakkında, hayatının sonuna kadar kötü fikirler beslemiştir. Onlarla alay ederek, acıyarak yazar, nefret ve kin yoktur. Onun ifadelerine göre üvey

annesi “biber gibi acı ve kıskançtır”, sadece kendi doğurduğu erkek çocuğa hizmet eder, üvey çocuğu olan Stoyko’yu geri teper. Akrabalarının onun mallarına zapt edici, benimseyici duygularla hücum etmelerini, amcasının alacaklarını İstanbul’daki borçlulardan toplamak için giderken akrabalarının tavırları onu sarsmaktadır: ”Ben İstanbul’a yola çıkınca akrabalarım evimizin içindeki eşyaları almış ve saklamışlardı, Osmanlı memurları alacaklara karşı eşyaları saymaya ve yazmaya geldiklerinde sadece benim sakladığım birkaç eşyayı bulabildiler, beni falakaya yatırdılar, köyün ağası benim suçlu olmadığımı bildiği halde beni demir zincirlerle bağlayıp, kapadılar ve üç gün içeride tuttular, benim gibi bir öksüz için hizmet etmek zorunda kalmasınlar diye beni hemen evlendirmek istediler” diye yazar.

Otobiyografisinin her bölümünde, hafızası sağlam ve duygusal bir kişi olarak karşımıza çıkan Sofroniy, basit bir dille, az kelime kullanarak, güvenle yapılan işleri değerlendirir, kendi zamanında yaşayanların simasını çizer. Bulgarlara göre hafızasının parlak oluşu, ona düşüncesinde kolayca canlandırma olanağı verir, yakın ve uzak tarihten olayları ayrıntılarıyla aktarma yeteneğini ortaya koyar, insan tipini kolay algılayan, her şeyi iyi gören, anlayan, her algıladığına hemen tepki göstermeye hazır olan ve berrak bir hafızaya sahip bir kişidir. Bu kişilik nitelikleri sayesinde her konuda hiç oyalanmadan, derhal düşüncelerini ortaya atar, sadece günün konularını değil, anılara ve düşüncelere dayalı eski günlerin konuları hakkında da ateşli yazılar yazar. Kötülük yapanları, cinayet işleyenleri, kıskançlık yapanları, zararlıları ve düşmanları ifade ederken, bütün hislerini son derece açık

yazar. Bundan dolayı bu satırlarda gözümüze çarpan, her şeyden önce acımacı bir hayret, alaycı ve ağzı bozan sözler ve azarlama ifadeleri vardır.

Kendi hayatında başına gelen bir olayı anlatırken, hislerini açık olarak ifade etmeyi, haleti ruhiyesini, moralini, o anda olduğu gibi yazmaya çalışır, anlattığı kişiler hakkında nefret ve sevgisini ifade eder. Bazı durumlarda kahırlarını, üzüntüsünü ve korkularını anlatırken aynı anda teslimiyetini, ölüme razı olduğunu, başına gelenleri önceden sezmediğini ve gücü yetmediğinden karşı koyamadığını aynı anda ifade eder. Başına gelen olayları anlatırken kötümser değildir. Hikâyelerinin sonunda iyimserliğin hep üstün geleceğini vurgular. Bununla Sofroniy okuyucularına sabır ve metanetle başlarına gelenlere, onun yaptığı gibi tahammül etmelerini aşılacaktır. Ruhlarını ve iradelerini çelikleştirmelerini, daha sonra onlara düşen içtimai, milli ve şahsi emellerini gerçekleştirmelerini telkin eder.

Sofroniy, Bulgaristan'daki sayısız ızdıraplarını büyük bir sevgiyle anlatır, ama otobiyografiyi okuyan birçok okuyucunun aklına takılan birçok soruya cevap vermekten kaçınır. Otobiyografiyi okuyan her okuyucunun kafasına takılan şu sorular vardır; Anne ve babası nasıl ailelerden geliyor? Hiçbir anlama gelmeyen Vogoridis diye bir soyadını taşımadan önceki soyadı nedir? Üvey annesinin adı nedir? Ondan doğan kardeşinin adı nedir? Öğretmeni kimdir? Doğduğu Kotel kasabasında edebi Yunancayı nasıl öğrenmiştir? Kotel kasabası halkının çocuklarını kendi açtığı mahalle mektebinde mi, yoksa kilise okulunda mı okutuyor? Onun öğrencilerinden hangileri daha sonra papaz olmuştur ve ona meslektaş olarak katılmıştır. Biraz mağrurca olan eşinin adı nedir? Kaç çocuğu doğmuştur? Çocuklarının

ve torunlarının isimleri nedir? Onun zamanında Kotel kasabasında kaç papaz vardır? Neden bu papazlardan hiçbiri onu sevmez? Hepsi de mi kıskanç, aptal, cahil ve köylüdür? Hem şehirlisi Milko, kitap ciltlemeyi bilen Milko nasıl bir insandır? Milko 1748 tarihinde 528 sayfalık Konuşmalar kitabı yazmış mıdır? Paisiyle 1765 tarihinden önce yüz yüze karşılaşmış mıdır? Preslav piskoposu Neofit'le ilişkileri nasıldır? O neden Sofroniy' i 3 yıl işinden almış ve papazlık yapmasını yasaklamıştır? gibi birçok sorunun cevabı yoktur.⁶⁶

Eserde ilgimizi çeken önemli noktalardan birisi de Sofroniy'in, ortaya attığı delilleri sübjektif olarak, kendi yararına yorumlamasıdır. Onun bu yazarlık tarzı iki nedene bağlıdır. Birincisi, yazma esnasında isteyerek veya istemeyerek kendi hatıraları, yabancı insanlarla olan münasebetleri, sevdikleri veya düşmanları, hayatta olan veya ölmüş olan kişileri hatırlamaktadır ve bu hatıraları göz önünde bulundurarak yazdığından kendi çıkarına uygun şekilde yaklaşım sergilemektedir. İkincisi de otobiyografisi vasıtasıyla okuyucuya iyi vatandaş olmaları için nüfuz etmek, halkını sevmelerini aşılama, halkını kendi ifadesiyle padişahın esaretinden kurtarmak için savaşmalarına yönlendirmek, patriklik etkisinden kurtulmaları gerektiğini anlatmak, siyasi-kültür seviyesini yükseltmeleri için etki yapmaya çalışmasından dolayıdır. Bu eserin en üstün değeri biyografi kaynağı olmasıdır. Bu eser olmasaydı Sofroniy sadece çok iyi kopya işleri yapan bir şahıs, Vratsa şehrinin piskoposu, Tırnovo metropolitliğine bağlı bir çalışan, yeni Bulgar edebiyatının habercisi, basma kitabın temelini atan bir kişi olarak anılacaktı. Eğer bir tesadüf eseri bu eser yok olsaydı, kaybolsaydı, kimse bir

⁶⁶ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. .s.92

küçük mahalle mektebi öğrencisi, yarı cahil bir çoban köyü olan Kotel’de okul bitirmiş, kendi kendini yetiştirerek, emek ve irade sarf ederek başarmış ve ünlü olmuş Bulgar edebiyatında adı geçmiş önemli bu isimden haberdar olmayacaktı.⁶⁷

Kendini kurtuluşa adanmış bir kişi olarak Sofroniy otobiyografisiyle kendi okuyucularını, onu unutmamalarına mecbur bırakır. Onu ateşli bir yurtsever olarak anmalarını sağlamıştır çünkü yaşamı boyunca hep halkı için çalıştığını, hep halkının yardımı için savaştığını, hep halkının aydınlanması için uğraştığını söylemiştir.

Yeni Bulgar Edebiyatı döneminde “Osmanlı’da Bir Papaz” (Günahkâr Sofroniy’ in Çileli Hayat Hikayesi) önemli yer tutmaktadır. Otobiyografinin sonunda Sofroniy, ben kendimi edebiyat alanına adadım diye açıklama yapar. Vidin’de ve Bükreş’te engellenmesinden dolayı, halkına başka türlü yardımcı olamadığını, yol gösterip eğitemediğini, onun için bu yolu seçtiğini söyler. Halkına yardım etme isteği burada açıkça belirtilmiştir: “Şimdi gece gündüz bunun için çalışıyorum, halkıma Bulgarca yazılmış birkaç kitap yazmak istiyorum, eğer bunları onlara yüz yüze anlatamıyorsam, sözle anlatırken ağızımdan yanlış olarak çıkabilme olanağı olduğundan, yazıyorum ve yararlı eğitime katkı yapmağa çalışıyorum, yazıyorum ve daha yararlı olduğuma inanıyorum” der.

⁶⁷ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.76.

Bulgar halkının vicdanında Sofroniy, Paisiy Hilendarski ile birlikte yaşayacaktır. Sağlam idraki ve keskin aklıyla, güçlü hafızası, her şeyi öğrenme aşkı olan, çalışmayı seven, bitmez tükenmez enerjisiyle, ısrarlı çalışmasıyla ve savaşçı ruhuyla, tedbirli, ileriye görebilen, ateşli bir yurtsever olarak yaşayacaktır.⁶⁸

Sonuç olarak kısaca şunları belirtmemiz gerekir; Sofroniy Bulgar kaynakçalarında siyasi ve dini yönü dışında edebi yönüyle de çok önemli bir yere sahiptir. Edebi yönü her ne kadar zayıf olsa da tam tersi olarak anlatılır ve değerlendirilir. Ancak “Osmanlıda Bir Papaz” otobiyografisinden de anlaşılacağı gibi edebi amaç dışında yazıldığı çok bellidir. Sofroniy’in edebi ve sanatsal kriterleri ön planda tutabilecek bir birikime sahip olmadığı da eserde çok açık bir biçimde görülmektedir.

Eser estetik gayeden uzaktır. Amacı yaşadığı olayları ve Vidin’i terk edişini anlatmak olduğu için estetik gaye gözetilmemiştir. Sofroniy’in yaşadığı olumsuz olayların çoğu Türklerle bağlantılı olduğu için Türkler bir veya iki olay dışında olumsuz yönleriyle anlatılmıştır. Otobiyografide anlatılan kişiler karakter olma niteliği taşımazlar, düz tiplerdir ve iyi işlenmemişlerdir. Dolayısıyla eser sanatsal değerden yoksundur. Sofroniy’in kullandığı üsluba da çok fazla dikkat ettiği söylenemez çünkü birincil amacı yaşadığı olayları basit ve sıradan bir dille okuyucuya anlatmaktır. Lüzumsuz tekrarlar ve bazı yerlerde kaba ifadeler göze çarpar.

⁶⁸ Bkz.:V.Sl.Kiselkov. a.g.e. s.92.

Ancak daha önce sunulan Bulgar kaynakçalarındaki alıntılardan da görüleceği gibi Sofroniy Vraçanski, kahramanlaştırılmış yönleriyle ve güçlü ulusal bilinciyle ön planda olan, edebi yaratıcılığı bilimselliğe gidecek kadar üst seviyede gösterilen bir isimdir. Bulgar halkı arasında ve edebiyatında hep bu yönleriyle takdir gören hatta ilahileştirilen bir isim olarak kalacaktır.

SONUÇ

Bulgar Uyanış Çağı, Rönesans Hümanizminden çok, ulusal uyanış ve Osmanlı idaresinden kurtulup bağımsız bir devlet kurma özelliği taşır. Avrupa Rönesansı Tanrı merkezli bakış açısını insan merkezli bakış açısıyla değiştirir. Bulgar Uyanış Çağı da kilise merkezli bakış açısını değiştirir, fakat insan merkezli bakış açısı yerine vatan, ulus kavramlarının olduğu bir bakış açısını benimser.

Bulgar Rönesansı adıyla da bilinen Bulgar Uyanış Çağı, Bulgar tarihinin en önemli evrelerinden biri olarak kabul edilir. Zamansal sınırları 18.yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın son çeyreğine kadar uzayan Bulgar Uyanış Çağı, en geniş tanımıyla, Bulgarların yabancı egemenlik koşulları altında ulusal ve kültürel bilinçlenme sürecini hızlandırdıkları ve bağımsızlık düşüncesinin olgunlaşarak eyleme geçirildiği bir dönem olarak ifade edilir.

18. yy.'ın ikinci yarısından 19. yy.'ın son çeyreğine kadar uzanan iki tarih arasında geçen sürede ilk başlarda Bulgarların bağımsız olma düşüncesinden daha çok bir millet olduklarının farkına varmaya çalıştıkları görülür. Ancak bu uyanış ve ulusal bilince ulaşma çabası sadece Türk varlığına karşı değil; Rumlara ve Fener Rum Patrikhanesine karşı da gelişmiştir. Osmanlı toprak yönetiminin bozulması, tımar sisteminin çökmesiyle reayaya baskı ve vergiler artırılır. Bu olumsuz gelişmeler Balkanların tamamında ulusalcılığın başlamasına ve Bulgarlarda ulusal bilincin yaratılıp, onların bağımsızlık yönündeki faaliyetlerini artırmalarına neden olur.

1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın Hıristiyanlara yönelik olumlu yönlerinden faydalanan Bulgarlar, birçok gencini Avrupa ve Rusya'ya gönderip orada eğitim alma şansından faydalanırlar. Toplumsal, sosyal ve ekonomik anlamdaki değişiklikler Bulgar halkının düşünce ve yaşayış tarzına da yansır. Dolayısıyla bu değişimler Avrupa ile de bağları güçlendirir ve Avrupa'daki edebi gelişmeler Bulgar halkının toplumsal hayatına da yansır ve Georgi Gaçev'in ifadesiyle Bulgar edebiyatı hızlı gelişme yoluyla Avrupa ile arasındaki mesafeyi kapatmayı başarır.

Uyanış Çağı'nın alt ve üst sınırının belirlenmesi her zaman tartışmaya açık bir konu olmuştur. Başlangıç noktası olarak Marin Drinov'a göre 1762 yılıdır. Ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu 1878 yılı üst sınır olarak kabul görmesine rağmen konuyla ilgili tartışmalar devam eder. Birinci Evre'nin ikinci önemli ismi, bir anlamda Paisiy'in yolundan devam eden 1739-1813 yılları arasında yaşayan Sofroniy Vračanski'dir. Geniş halk kitlelerinin aydınlanması, rasyonalizmde ifade bulan akıla verdiği önem açısından Sofroniy ismi çok önemlidir. Sofroniy tam anlamıyla bir halk aydınlanmacısıdır. Aydınlanma döneminde en parlak faaliyetler Sofroniy Vračanski'de görülür. Sofroniy'e göre aydınlanma; geniş halk kitlelerini aydınlatmaya yöneltmek, akli selimi en yükseklere çıkarmaktır ki bu da rasyonalizmde ifade bulur.

Sofroniy Vračanski, kelimenin gerçek anlamıyla aydınlanmacıdır. O hayatının yıllarını verdiği öğretmenlik ve din adamlığı dönemi, sadece bir amaçla doludur: Bulgar halkına bilgi vermek ve o bilgilerden ibret almayı öğretmek, o milleti uyandırıp bilgiyi aramaya yönlendirmektir.

Öğretmenlik ve vaizliğin tek amacı Bulgar halkına bilgi ve nasihat vermek, bilgiyi araması için onu teşvik etmektir. Sofroniy, Bulgar halkını kendi aklıyla düşünmeye davet eder. Dini görevli olmasına rağmen Bulgar halkı için edebiyat yaratmak ister. Eserler yazarak vatanına borcunu ödediğini düşünür. Bu yüzden kitap yayıncılığını da başlatmış olur. Sofroniy'in kitapları her şeyden önce öğrenim ve eğitime yönelik sorulara cevap arar. Eğitim ve öğrenim için yenilikler ararken Ezop'un fabllarını Bulgarca'ya çevirir. "Kyriakodromion" eserinin Bulgarca olarak "Nedelnik (Pazar Ayinlerini İçeren Derleme) adıyla 1806 yılında Romanya'nın Riminicu Vilcea kasabasında yayımlamıştır. Bu eser Yeni Bulgarca ile basılmış ilk kitap özelliğini taşır. İçerik olarak tamamen Ortaçağ'ın Bizans-Ortodoks geleneklerine bağlıdır. Sofroniy'in diğer yapıtları ise basılmamıştır. Örneğin 1802 ve 1803 yıllarında Vidin'de derlenmiş değişik içerikteki yazılardan oluşan iki kitabı vardır. Bunlardan biri dini, diğeri ise ahlaki ve eğitimsel konular içerir. 1805 yılında Bükreş'te, Rusça ve Yunanca kaynaklardan faydalanarak "Ortodoks Hristiyan Dini, Musevilerin Dinsel Kuralları, İbadet Usulleri ve İslam Dini üzerine açıklamalar" adında bir kitap daha yazmıştır.

1806-1812 yılları arasındaki dönemde süren Osmanlı-Rus Savaşı sırasında üzerinde çalıştığı ve siyasi konuları işlediği "Grajdansko Pozorište" (Kent Tiyatrosu)'de Bulgaristan'ın kurtuluş olasılığını göz önünde bulundurur. Bu eser 1631 yılında Roma'da yayımlanan ve La Terra'da (Vatikan'da) ilahiyat profesörü Ambrosius Marlianus'un "Theatrum Politicum" adlı eserinin çevirisidir. Sofroniy bu eserin Yunanca çevirisini okur ve kendi eserini de bu temele dayandırır. Marlianus'un devlet yöneticilerine neler yapmaları ve

nelerden sakınmaları gerektiği hakkında getirdiği öneriler, Sofroniy'e gelecekte kurulacak olan Bulgar Devleti'nin yöneticileri için de uygun bir rehber olarak görülmüş olmalı. 1809 yılında Tuna Nehri'ni aşarak saldırıya geçme hazırlığı içinde olan Rus ordularına Sofroniy'in ne büyük umutlar bağladığı, 1810 yılında Bükreş'ten Bulgar halkına yolladığı bildiriden anlaşılır. Bu bildirisinde Sofroniy, Bulgar halkını Türklere karşı girişilen büyük özgürlük savaşında Ruslara her türlü destek ve yardımda bulunmaları için teşvik eder.

Sofroniy Vraçanski'nin tek ve tam anlamıyla orijinal eseri " Osmanlıda Bir Papaz" (Günahkâr Sofroniy'in Çileli Hayat Hikayesi) başlıklı otobiyografisidir. Eser başlık açısından Slav kilise edebiyatının özelliklerini çağrışırsa da içerik ve anlam olarak ait olduğu dönemin özelliklerini taşır. Ortaçağ edebiyatından farklı olarak dünyevi olayları konu eden Yeni Bulgar Edebiyatına geçiş göze çarpar. Muhtemelen Romanya'ya gelmesinin ilk yıllarında yazmış olduğu otobiyografisi daha çok bir günah çıkarmayı andırır. Sofroniy Vraçanski, doğduğu yerleri terk etmeyi işlenmiş ağır bir günah gibi algılar. Dini yönetici olarak görevini yerine getirmediği düşüncesi ona azap çektirmektedir ve bu düşünce onu, geriye dönüp, uzun ve güçlüklerle geçen hayatına bir göz atmasına neden olur.

"Osmanlıda Bir Papaz" otobiyografisi, Sofroniy'in kişiliğini de ortaya koyan bir çalışmadır. Bu şahıs merhametli, sabırlı, açık sözlü, samimi, hassas ve en önemlisi halkına karşı görevini yapma duygusu olağanüstü gelişmiş bir kişiliktir. Sofroniy, sözün anlatma kudretini hissedene, bir öykücüdür.

Sofroniy'in otobiyografisi, Bulgar halkının o devirdeki durumuna bakışının hikyesidir. Bu anlatımıyla Aydınlanma dönemi edebiyatını göz önüne sermektedir. Aydınlanmacılar, sadece halkı aydınlatmayla kalmayıp, onun çok ağır yaşamını da aksettirmektedirler. Eser tek bir hayatın anlatılması gibi görünse de aslında Bulgar halkının hayatından kesitlerle zengindir. Zamanla geniş halk kitleleri arasında derin yankı uyandırmış olup, çok açık eğitici yönlendirme rolünü oynamıştır.

Eserin edebi yönüyle ilgili gerçekçi bir yaklaşım sergilemeseler bile Bulgar araştırmacıları, Sofroniy'in otobiyografisinin sanatsal değerinin çok büyük olduğunu iddia ederler.

Sonuç olarak kısaca şunları belirtmemiz gerekir; Sofroniy, Bulgar kaynakçalarında siyasi ve dini yönü dışında edebi yönüyle de çok önemli bir yere sahiptir. Edebi yönü her ne kadar zayıf olsa da tam tersi olarak anlatılır ve değerlendirilir. Ancak "Osmanlıda Bir Papaz" otobiyografisinden de anlaşılacağı gibi edebi amaç dışında yazıldığı çok bellidir. Sofroniy'in edebi ve sanatsal kriterleri ön planda tutabilecek bir birikime sahip olmadığı da eserde çok açık bir biçimde görülmektedir.

Eser estetik gayeden uzaktır. Amacı, yaşadığı olayları ve Vidin'i terk edişini anlatmak olduğu için estetik gaye gözetilmemiştir. Sofroniy'in yaşadığı olumsuz olayların çoğu Türklerle bağlantılı olduğu için Türkler bir veya iki olay dışında olumsuz yönleriyle anlatılmıştır. Otobiyografide anlatılan kişiler karakter olma niteliği taşımazlar, düz tiplerdir ve iyi işlenmemişlerdir. Dolayısıyla eser sanatsal değerden yoksundur. Sofroniy'in kullandığı üsluba

da çok fazla dikkat ettiği söylenemez çünkü birincil amacı yaşadığı olayları basit ve sıradan bir dille okuyucuya anlatmaktır. Lüzumsuz tekrarlar ve bazı yerlerde kaba ifadeler göze çarpar.

Ancak daha önce sunulan Bulgar kaynakçalarındaki alıntılardan da görüleceği gibi Sofroniy Vračanski, kahramanlaştırılmış yönleriyle ve güçlü ulusal bilinciyle ön planda olan, edebi yaratıcılığı bilimselliğe gidecek kadar üst seviyede gösterilen bir isimdir. Bulgar halkı arasında ve edebiyatında hep bu yönleriyle takdir gören hatta ilahileştirilen bir isim olarak kalacaktır.

ÖZET

“Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatında Sofroniy Vraçanski ve Osmanlı’da Bir Papaz” Eseri, konulu çalışmamın amacı, konuyla ilgili yapılan incelemenin neticelerini bilime sunmaktır.

Bulgar Uyanışı, dikkat merkezine “insan”dan daha fazla “halk, vatan ve bağımsızlık” kavramlarını yerleştirir. Bu dönem, Bulgarlar için ulusal uyanış ve Osmanlı idaresinden kurtulup bağımsız bir devlet kurma özelliği taşır.

Bulgar uyanış çağının en önemli isimlerinden birisi Sofroniy Vraçanski’dir. O, Bulgar halk aydınlanmacısıdır. Dini görevli olmasına rağmen Bulgar halkı için edebiyat yaratmak ister.

Sofroniy Vraçanski’nin tek ve tam anlamıyla orijinal eseri “Osmanlıda Bir Papaz” (Günahkâr Sofroniy’in Çileli Hayat Hikayesi) başlıklı otobiyografisidir. Türklerle ilgili bölümler dışında başından geçen olayları gerçekçi bir şekilde ifade etmiştir.

Bulgar araştırmacıları bu eserin edebi yönüyle ilgili gerçekçi bir yaklaşım sergilemezler. Eser estetik gayeden uzak ve sanatsal değerden yoksundur. Edebi yönü her ne kadar zayıf olsa da, Sofroniy Vraçanski, Bulgar halkı arasında ve Bulgar edebiyatında ulusal bilinci ve edebi yaratıcılığı çok üst seviyede olan bir isim olarak kalacaktır.

ABSTRACT

The aim of my work named Sofroniy Vračanski in Bulgarian Literature of Renaissance Ages and his book 'A Priest in Ottoman Empire' is to present the results of the study to science.

The Bulgarian Renaissance puts the concepts such as homeland, independence, the community more than individuals into the center of attention. For Bulgarian, this age has the function of independent state building by getting away Ottoman control and national independence.

One of most important name of The Bulgarian Renaissance is Sofroniy Vracanski. He is a national enlightened author. Although he was a religious official, he wanted to prepare a literature for Bulgarian.

The only and truly original work of Sofroniy Vračanski is an autobiography titled "A Priest in the Ottoman Empire" (The Painful Life Story of Sinner Sofroniy). Except for sections relevant to Turks, he described his live events on realism.

Bulgarian researchers don't demonstrate a realistic approach on literary aspects of his work. His work is away from the aesthetic, artistic value, and is devoid of purpose. . Although the literary aspect of Sofroniy Vračanski is weak, he will remain for Bulgarian and Bulgarian Literature with his national consciousness and literary creativity at a very upper level.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993'e), 5.Baskı, Kültür Koleji Yayınları 4, İstanbul, 1994.

AYDIN, Mahir, Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, İstanbul, Kitabevi Yayınevi, 1996.

ERGENÇ, Leman, Bulgar Yayınlarında Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989

ERGENÇ, Leman, Bulgar Edebiyat Tarihi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1996.

GEORGIËV, Emil, Literaturen Protses i Hudojestveno Tvoreşto, Sofya, 1974.

<http://felsefetarihi.net/ronesans.htm> (11.10.2010)

<http://www.turkcebilgi.com/rönesans/ansiklopedi>(11.10.2010)

KİSELKOV, V.SI. Sofroniy Vraçanski, Jivot i Tvorçestvo, İzdatelstvo Na Bılgarskata Akademiya Na Naukite, Sofya, 1963.

MEVSİM, Hüseyin, Bulgar Edebiyatı İstanbul'da-İstanbul Bulgar Edebiyatında, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara, 2005.

ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (18.Baskı), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

PARS, Melahat, "Serdar" Grigor Pırılıçev, İnceleme, Ankara, Kül Sanat Yayıncılık, 2008.

PERMECİ, Osman Nuri, Tuna Boyu Tarihi, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1942.

SANEV, Georgi, Redaktır, Reçnik Na Bılgarskata Literatura, İzdatelstvo Na Bılgarskata Akademiya Na Naukite, Sofya, 1982.

ŞİMŞİR, Bilal, Rumeli'den Türk Göçleri, 2.Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

TURAN, Ömer, Amerikalı Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları, XII. Türk Tarih Kongresi Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Vraçalı Sofroni, Osmanlı'da Bir Papaz, Günahkar Sofroni'nin Çileli Hayat Hikayesi 1739-1813, I.Basım, Çeviren:Aziz Nazmi Şakir-Taş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

YILDIZ, İsmail, Osmanlı Devletinin Son Dönemlerinde Bulgaristandaki Bağımsızlık Faaliyetleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.